

53-Hatay'ın Altınözü ilçesinde kullanılan Arapça lehçesi ve bu lehçede yer alan bazı atasözleri¹

Yakup GÖÇEMEN²

APA: Göçemen, Y. (2022). Hatay'ın Altınözü ilçesinde kullanılan Arapça lehçesi ve bu lehçede yer alan bazı atasözleri. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (26), 864-895. DOI: 10.29000/rumelide.1074120.

Öz

Yüzyıllardır çeşitli medeniyetlere ev sahipliği yapan Anadolu, halen günlük hayatta pek çok farklı dilin konuşulduğu bir coğrafyadır. Anadolu'da varlığını sürdüren dillerden birisi de Arapçadır. Türkiye'nin en güneyinde yer alan Hatay, Arapçanın yoğun bir biçimde kullanıldığı başlıca bölgelerdendir. Hatay'da Arapçanın Suriye yerleşik lehçesi konuşulmaktadır. Suriye sınırında bulunan Hatay'ın Altınözü İlçesi, Arapça ve Türkçenin temas halinde olduğu bir dil bölgesidir. İlçe; Sünnî Arap, Sünnî Türk, Sünnî Kürt, Alevî Arap ve Arap Ortodoks gibi farklı etnik ve dinî grupları barındırmaktadır. Arapça, nüfus yoğunluğunu pratik anlamda iki dilli bireyler olan Arapların oluşturduğu ilçenin dil haritasında geniş bir alan kaplamaktadır. Suriye yerleşik lehçesinin farklı bir ağız olarak değerlendirilen Altınözü Arapçası, temel biçimbilim, sözdizim ve sesbilim özellikleri açısından standart Arapçayla büyük oranda benzerlik göstermektedir. Resmî ve eğitim dili Türkçeye temas halinde olan ve yazılı kültüre dayanmayan Altınözü Arap diyalekti, diller arası etkileşim bağlamında Türkçe karşısında alıcı dil pozisyonunda olması nedeniyle pek çok Türkçe kelimeyi bünyesine katarak değişim ve deformasyona uğramıştır. Dilin korunmasında ve sonraki kuşaklara aktarılmasında önemli rol üstlenen atasözleri, Altınözü Arapçasını değişime uğramaktan koruyan unsurlar arasında yer almaktadır. Nitekim baskın dil Türkçenin ağır etkisine maruz kalan yöre Arapçasının aksine, yörede kullanılan atasözlerinin kalıplaşmış ve klişe ifadeler olması nedeniyle genel anlamda orijinal yapısını koruduğu görülmektedir. Bu nedenle söz konusu atasözleri, Suriye, Lübnan, Ürdün ve Filistin'de kullanılan atasözleriyle sözcük ve anlam yapısı itibarıyla büyük ölçüde benzerlik göstermektedir. Çalışma, Altınözü Arapçasının genel özelliklerini ve bu lehçede kullanılan bazı atasözlerini tespit ederek Türkçede aynı anlam ekseninde yer alan atasözleriyle karşılaştırmayı amaçlamaktadır.

Anahtar kelimeler: Arap Dili ve Belâğatı, Altınözü, Arapça, lehçe, atasözü

The Arabic dialect used in Altınözü district of Hatay and some proverbs in this dialect

Abstract

Anatolia, which has been home to various civilizations for centuries, is still a geography where many different languages are spoken in daily life. One of the languages that survives in Anatolia is Arabic. Hatay, located in the southernmost of Turkey, is one of the main regions where Arabic is used extensively. The Syrian Sedentary Dialect of Arabic is spoken in Hatay. Altınözü District of Hatay,

¹ Bu çalışmanın ana materyalini oluşturan Altınözü yöresine ait atasözlerinin derlenmesi aşamasında kaynak kişilerle iletişim noktasında değerli katkılar sunan Cuma Güler, Mehmet Demir, Sümeyye Eğinç, Dicle İnan ve Ahmet Bigür'e teşekkürlerimi sunmayı bir borç bilirim.

² Dr. Öğr. Üyesi, Kilis 7 Aralık Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, Arap Dili ve Belagati ABD (Kilis, Türkiye), yakupgocemen@kilis.edu.tr, ORCID ID: 0000-0003-2778-1401 [Araştırma makalesi, Makale kayıt tarihi: 08.01.2022-kabul tarihi: 20.02.2022; DOI: 10.29000/rumelide.1074120]

located on the Syrian border, is a language region where Arabic and Turkish are in contact. District; It includes different ethnic and religious groups such as Sunni Arab, Sunni Turkish, Sunni Kurdish, Alevi Arab and Arab Orthodox. Arabic occupies a large area in the language map of the district, whose population density consists of Arabs, who are practically bilingual individuals. Altınözü Arabic, which is considered as a different dialect of the Syrian Sedentary Dialect, is highly similar to standard Arabic in terms of basic morphology, syntax and phonology. Altınözü Arabic dialect, which is in contact with Turkish, the official and educational language, and not based on written culture, has undergone changes and deformations by incorporating many Turkish words due to its receptive position against Turkish in the context of interlingual interaction. Proverbs, which play an important role in preserving the language and transferring it to the next generations, are among the elements that protect Altınözü Arabic from being changed. As a matter of fact, unlike the regional Arabic, which was heavily influenced by the dominant language Turkish, it is seen that the proverbs used in the region generally preserve their original structure due to the stereotyped expressions. For this reason, the proverbs in question are very similar to the proverbs used in Syria, Lebanon, Jordan and Palestine in terms of wording and meaning. The study aims to identify the general features of Altınözü Arabic and some proverbs used in this dialect, and compare them with the proverbs in the same meaning axis in Turkish.

Keywords: Arabic Language Rhetoric, Altınözü, Arabic, dialect, proverb

Giriş

İnsanı insan yapan, dünyadaki yerini ve değerini belirleyen, duygu, düşünce ve arzularını sözlü ve yazılı olarak ifade etme imkânı sunan büyüklü bir varlık olarak nitelenen dil (Aksan, 2015: 1/11), gerek bireyler gerekse toplumlar arası ölçekte sağlanacak iletişimin temel ögesidir. İletişim sürecinde bireylerin duygu ve düşüncelerini dile getirmelerini sağlayan dil, insan düşüncesinin bir ürünü ve yansıması olan kültürü taşıma görevini üstlenen yegâne araçtır. Buna göre dil, kültürün temelini teşkil etmesinin yanında bu kültürün gelecek nesillere aktarılmasında, geçmişle gelecek arasında bağlantı kurulmasında ve toplumun birlik ve bütünlüğünün korunmasında birleştirici ve kaynaştırıcı rol alan ana unsurdur (Bulut, 2013: 562). Aksan'ın ifadesiyle bir toplumu ulus yapan bağların en güçlüsü olan, bireyleri ulusuna, yurduna, geçmişine sıkı sıkıya bağlayan ve bireyi geçmişle gelecek arasındaki zincirin bir halkası yapan dil, tüm yönleriyle ait olduğu milletin kültürünü yansıtan bir ayna konumundadır (Aksan, 2015: 1/13). Nitekim atasözleri de topluma millet vasfını kazandıran ve bu vasıfla varlığını devam ettirmesinde vazgeçilmez bir etken olan dilin en önemli bileşenleri arasında ilk sıralarda yer alan dil öğeleridir.

Atasözleri “uzun deneme ve gözlemlere dayanılarak söylenmiş ve halka mal olmuş, öğüt verici nitelikte söz” (Akalm, 2011: 180) veya “atalarımızın uzun denemelere dayanan yargılarını genel kural, bilgece düşünce ya da öğüt olarak düsturlaştıran ve kalıplaşmış biçimleri bulunan kamuca benimsenmiş özsözler” (Aksoy, 1988: 1/37) şeklinde tanımlanmış ve ait oldukları toplumların ortak bilinçaltılarını yansıtan anonim ürünler olarak nitelenmiştir. Dilin söz varlığı içinde yer alan, insanın tecrübelerinden, bilgeliğinden ve benzetme yeteneğinden kaynaklanan ve genel olarak mesaj verme amacı güden atasözleri (Aksan, 2015: 3/38), kimilerine göre halk bilgeliğinin dile gelerek somut bir forma büründüğü kültürel değerlerdir (Mieder, 2004: 1). Atasözleri, dil-kültür ilişkisi bağlamında bir dille o dili kullanan toplumu temsil eden kültür arasındaki ilişkiyi ortaya koyan en etkin söz varlıkları arasında görülmüştür. Bu nedenle dil-kültür ilişkisi bağlamında önemli bir yere konumlandırılan atasözleri, ait olduğu toplumun millî ruhunu yansıtmaya misyonunu üstlenmiştir. Atasözlerini anlamamanın toplumu anlamada, toplumu anlamamanın da kültürü anlamada önemli rol oynayan kilit bir faktör olduğu belirtilmiştir

(Başfıncı, 2015: 95). Toplumda hâkim olan kültürü sonraki kuşaklara aktarmak suretiyle kültürün yenilenerek üretilme sürecine katkı sağlamak, atasözlerinin temel işlevleri arasında sayılmıştır. Bu işlevden yola çıkarak atasözlerinin; bir milletin maddî ve manevî kültürünü, bu milletin varlığını sürdürdüğü çevreyi ve içinde bulunduğu hayat şartlarını yansıtan değerli bir kültür mirası olduğu söylenebilir. Dahası her milletin kendine özgü deneyimleriyle ve bilgeliğiyle oluşturduğu atasözlerinin, dil birliğine sahip bir toplumun dünya görüşünü, anlayışını ve yaşam tarzını yansıtmaya ek olarak o toplumun kültür tarihiyle ilintili önemli ip uçları da barındırdığı net bir şekilde ifade edilebilir (Aksan, 2015: 1/38).

Dünyanın tüm dillerinde varlığı bilinen atasözleri; sosyoloji, psikoloji, pedagoji, ekonomi, felsefe, tarih, ahlak ve folklor gibi birçok konuyu ilgilendiren ve çeşitli yönleriyle incelenmeyi hak eden ulusal kültür hazinesi olarak nitelenmiştir. Diller arası etkileşime atasözleri bağlamında bakıldığında, sahip olduğu söylem güzelliği, yoğun anlatım gücü ve kavram zenginliğiyle kitleler üzerinde etkili olan bu önemli dil yapıları (Aksoy, 1988: 1/13) arasında büyük benzerlikler olduğunu açıkça görmek mümkündür. Her dilde rastlanan atasözleri arasındaki yakınlık ve benzerliğin; insanın belli durumlarda belli kanaatlere ulaşması, vardığı yargılardan çıkarımda bulunduğu gerçeklere özdeyiş şeklinde kesinlik kazandırması ve birbirine benzer veya birbirinin aynısı olan benzetmelere yönelmesi sonucunda ortaya çıktığı yönünde değerlendirmelerde bulunulmuştur. Ait olduğu milletin yüzyıllar boyunca kazandığı deneyimleri aktarmak suretiyle sonraki nesillere yol gösterici vasfına sahip bu özlü ifadelerin bir kısmının da “dolaşıcı sözcük” terimiyle anılan kelimelerde olduğu gibi bir kaynaktan çıkarak dünyanın çeşitli milletlerine ve dillerine ulaştığı belirtilmiştir. Bununla birlikte milletler arası kültür akrabalığı ve komşuluk ilişkileri gibi hususlar, tek kaynaktan çıkarak insanlık medeniyetinin ortak kültürel değeri haline gelen atasözlerinin yayılmasında etkili olan faktörler arasında dâhil edilmiştir. Söz konusu ortak kültürel değerler üzerine yapılan araştırmalar sonucunda dünya dillerinde birbirine benzer veya denk şekilde varlığını sürdüren atasözlerine hangi dilin kaynaklık ettiğini ve ilk defa hangi dilde kullanıldığını tespit etmenin imkansızlığına işaret edilmiştir (Aksan, 2015: 1/38-39). Genel olarak aynı anlam ekseninde dolaşan ve benzer durumlarda söylenen atasözlerini oluşturan sözcükler, dilden dile farklılık göstermektedir. Ancak atasözleri ait olduğu dil bağlamında değerlendirildiğinde bunların biçim özellikleri itibarıyla kalıplaşmış ve klişeleşmiş bir hal aldığı, çoğunlukla bir cümle şeklinde bazen de vezin ve kafiyeyle söyleyiş bakımından etkili olmaya yöneldiği, içerdiği sözcüklerin yerine başka sözcükler kullanmak suretiyle sözdiziminin değiştirilmesinin mümkün olmadığı ve sahip olduğu kısa ve öz yapısıyla az sözcükle çok şey anlattığı belirtilmiştir. Aynı şekilde kavram özellikleri açısından değerlendirildiğinde ise her atasözünün genel bir kural niteliği taşıdığı, uzun bir süre devam eden gözlem ve tecrübe neticesinde toplumsal olayların nasıl gerçekleştiğini objektif bir biçimde aktardığı, sosyal ilişkileri düzenleyici olduğu, bireylere ve topluma doğrudan ahlakî değerler kazandırmayı hedefleyen öğütler sunduğu dile getirilmiştir (Aksoy, 1988: 1/15-19). Kavram özellikleriyle toplumda ideal hedefleri amaçladığı anlaşılabilir atasözlerinin kendisi dışındaki sözlerde bulunmayan; lafzın kısa ve öz olması, anlamı tam olarak ifade etmesi, benzetmenin güzelliği ve kinayenin kalitesi şeklinde belirlenen bu dört kritere sahip olması nedeniyle de belâğatın zirvesine ulaştığı yönünde değerlendirmeler yapılmıştır. Aynı şekilde ifade edilecek anlamın atasözleriyle iletilmesinin zihinde daha net bir biçimde algılanacağı, kulağa daha hoş geleceği ve insanlarca daha fazla kabul göreceği belirtilmiştir (el-Meydânî, 1955: 1/6). Bu kanaati benimseyen insanların günlük hayatlarında duygu ve düşüncelerini daha iyi ifade edebilmek ve sözlerine etkileyicilik kazandırmak için sık sık atasözlerinden yararlanmaya çalıştıkları bilinmektedir. Bu yaklaşım, atasözlerinin toplumda varlığını sürdürerek günlük hayatta işlevselliğini etkin bir biçimde devam ettirmesini sağlamaktadır. Anonim özelliğe sahip, yüzyıllar boyunca süre gelen deneyim ve gözlemlerden süzülerek yeni kuşaklara ulaşan bu etkileyici sözlerle ilgili bilgiler, genel geçer dilbilimsel analizlere dayanmasa da temel itibarla dilin önemli

parçaları arasında görülmektedir (Tüm, 2010: 666). İnsanı insan, milleti de millet yapan başlıca unsurun dil olduğu kanaatinden hareketle dilin ulusal kültürün ve kimliğin korunmasında kilit rol oynadığı sonucuna varmamız mümkün olacaktır. Buna göre dilin vazgeçilmez bir parçası olan ve dilin kültürel geçmişi, tarihi arka planı ve yapısıyla ilgili hususlarda önemli bilgiler sunan atasözlerinin de ulusal kültürün ve benliğin korunmasında ve gelecek nesillerde bu bilincin oluşmasında pay sahibi olduğu çıkarımında bulunulabilir.

Türkiye'nin başta güneyi ve güneydoğusunda olmak üzere çeşitli bölgelerinde varlığını sürdüren ve bu bölgelerde yaşayan vatandaşların, birbirleriyle iletişim kurarken Arapçanın değişik lehçelerini kullandıkları bilinmektedir. Hatay'ın Altınözü ilçesi, Anadolu'da Arapçanın halen aktif ve yoğun bir şekilde konuşulduğu bölgeler arasında yer almaktadır. Yüzyıllardır bu topraklarda yaşamlarını sürdüren yöre halkı; inançlarını, tarihi ve kültürel birikimlerini, manevî değerlerini, duygu ve düşüncelerini, hayata dair deneyim ve gözlemlerini kendilerinden sonraki nesillere kültürlerinin mihenk taşı olan dilleriyle aktarmışlardır. Bu çalışma, Altınözü'nde konuşulan Arap lehçesinde kullanılan bazı atasözlerinin tespiti, tahlili ve aynı anlam çerçevesine sahip olan benzer Türkçe atasözleriyle karşılaştırılmalarını amaçlamaktadır.³ Çalışmanın odağında yer alan konuya geçmeden önce konunun alt yapısını oluşturmak adına Altınözü ve burada konuşulan lehçe hakkında bazı bilgiler aktarılacaktır.

Altınözü'ne dair kısa bir bilgilendirme

Kuzeyden Antakya, batıdan Yayladağı, güneyden ve doğudan ise Suriye ile çevrili olan Altınözü, Anadolu'nun en güneyinde bulunan Hatay'ın 15 ilçesinden biridir. XIX. yüzyıla kadar Antakya'ya bağlı bir nahiye olan Altınözü (Gündüz vd., 2013: 192), tarih boyunca Antakya'yla ortak kaderi paylaşmış, Antakya ve çevresindeki hâkimiyet mücadelesinden doğrudan etkilenmiştir. İlçe, Antakya'nın Hz. Ömer döneminde Ebû Ubeyde b. el-Cerrâh komutasındaki İslâm ordusu tarafından uzunca bir süre kuşatılmasının ardından 18/638 yılında fethedilmesiyle Müslümanların kontrolüne geçmiştir (el-Belâzurî, 1988: 148; İbnu'l-'Adîm, 1976: 1/583). İlçeye, Antakya Prensiği döneminde yapıldığı tahmin edilen ve günümüzde kısmen ayakta kalan Koz Kalesi'nden dolayı "saray, kale tipi şato" anlamına gelen "Kasr" adı verilmiştir. Bu isim, zamanla değişerek "Kuseyr" şeklini almıştır. Üç asır boyunca Antakya'ya bağlı olarak Müslümanların egemenliği altında kalan bu bölge, Hamdânîlerin hâkimiyeti altındayken 969 yılında önce Bizans İmparatorluğu'nun, ardından da 1098 yılında I. Haçlı Seferi'nde Haçlıların eline geçmiştir (İbnu'l-'Adîm, 1976: 1/583). Antakya'ya bağlı bir bölge olarak yaklaşık 150 yıl boyunca Haçlıların işgali altında kalan bölge, 1268 yılında Memlük Sultanı Baybars'ın Haçlı hâkimiyetini sonlandırmasıyla yeniden Müslümanların eline geçmiştir. Yavuz Sultan Selim'in Mısır Seferi'ne kadar Memlüklerin idaresinde kalan Antakya ve Kuseyr bölgesi, 1516 yılında yapılan Merc-i Dâbık Savaşı'yla Osmanlı İmparatorluğu'nun bir parçası haline gelmiştir (Sahillioğlu, 1991: 230-232; Tekin, 2000: 7-11). Günümüzde ilçe merkezinde yer alan Fatikli Mahallesi'yle ilgili Osmanlı tapu kayıtlarında Altınözü adının yer alması, ilçeye bu adın Osmanlılar döneminde verildiğinin delili olarak görülmüştür. İlçe, Osmanlı idaresine girdikten sonra Antakya'ya bağlanmıştır. 1805 yılında idarî açıdan Antakya'dan ayrılarak Kuseyr adıyla bugünkü Altınözü olarak belirtilen bir nahiye kurulmuş ve Antakya'ya ait

³ Bu konuda 2018 yılında Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde İbrahim Gülcü tarafından *Hatay Altınözü Bölgesinde Konuşulan Arapça Diyalektiği: Atasözleri, Deyimleri ve Bunların Fasih Arapçayla Karşılaştırılması* başlıklı bir yüksek lisans tezinin yapıldığına işaret edilmelidir. Ancak çalışmamız büyük oranda söz konusu yüksek lisans tezinde yer almayan atasözlerini ele almıştır. Ayrıca yöre lehçesinin Suriye Yerleşik Lehçesi veya Lübnan-Suriye Kıyı Diyalektiyle bağlantısının ne kadar güçlü olduğunu görebilmek adına bu atasözlerinin Suriye, Lübnan, Filistin ve Ürdün lehçelerinde karşılıkları olup olmadığı araştırılmıştır. Bunun yanında yöre lehçesinin Türkçeye etkileşiminin boyutlarını ortaya koyabilmek için bu atasözlerinin Türkçe karşılıklarına da yer verilmiştir. Yörede kullanılan atasözlerinin ses yapıları ve fonetik özellikleri üzerine yapılan incelemeler, çalışmamızı söz konusu yüksek lisans çalışmasından farklı kılan önemli hususlardandır. Bu anlamda çalışmamızın, Gülcü'nün çalışmasındaki pek çok hususu tamamlayıcı bir niteliğe sahip olduğu söylenebilir.

köylerin bir kısmı bu nahiyeye bağlanmıştır. Ancak dönemin ihtiyaç ve şartlarına uygun olarak yapılan çalışmalar sonucunda Altınözü nahiyesi XIX. yüzyıl sonlarında kaldırılmıştır. XX. yüzyılın başlarında Kuseyr adıyla Antakya'ya bağlı olan Altınözü'nün (Tekin, 2000: 149-151), 1902-1908 yıllarına ait salnâmelerde Antakya kazasıyla birlikte Halep Vilayeti'ne bağlı olduğu belirtilmiştir (Demir, 1996: 99). Bölge halkı, I. Dünya Savaşı'ndan sonra Kuvay-ı Milliye birliklerine katılan direniş çeteleriyle Fransız işgaline karşı mücadele etmiştir. Yaklaşık üç yıl süren direniş mücadelesi, Türkiye ile Fransa arasında 1921 yılında imzalanan Ankara İtilafnamesi görüşmeleri nedeniyle sona ermiştir (Tekin, 2000: 217). Bu tarihten itibaren bölgede başlayan Fransızların işgali, Hatay'ın 1939 yılında anavatanına katılmasıyla son bulmuştur. Hatay'ın il olmasından sonra 1945 yılında Altınözü adında bir ilçe kurularak Hatay'a bağlanmıştır. Hatay'ın güneydoğusundaki bu ilçe, 2012 yılında çıkan 6360 sayılı büyükşehir yasasıyla birlikte kırsal kesimlerdeki yerleşim birimlerinin mahalle adı altında birleştirilmesinden sonra 48 mahalle yerleşmesinin idarî sahasına sahip olmuştur (TBMM 2012). Bir kısmı Suriye sınırında yer alan ilçenin merkez mahalleleri Fatikli, Sarılar ve Yenişehir yerleşmelerinden oluşmaktadır.

Demografik açıdan bakılacak olursa ilçe, Hatay'da Sünnî Arap nüfusun kalesi olarak kabul edilmektedir. 2012 yılında köy tüzel kişiliği kaldırılarak mahalleye dönüştürülen ancak fonksiyonel açıdan hiçbir değişikliğin yaşanmadığı kırsal yerleşme alanlarından ibaret olan (Sancaktar, Karagel, 2021: 251) ilçenin 48 mahallesinin yarıdan fazlasında Sünnî Araplar yaşamaktadır. Geriye kalan mahallelerin büyük çoğunluğu Sünnî Türklerden oluşmakla birlikte, ilçeye bağlı bazı Alevî Arap mahallelerinin varlığı bilinmektedir. Altınözü'nde hâli hazırda Türkiye'nin tek Arap-Ortodoks köyü olan Tokaçlı'nın varlığına da işaret edilmelidir. Altınözü'ne 2 km. uzaklıktaki bu yerleşim biriminde yaşayan Hristiyanlara ek olarak ilçenin merkez mahallelerinden biri olan Sarılar Mahallesi de yoğun bir şekilde Arap-Ortodokslara ev sahipliği yapmaktadır.

Altınözü'nde konuşulan Arapça lehçesi ve bazı özellikleri

Türkiye'nin Suriye ve Irak olmak üzere iki Arap ülkesiyle sınır komşusu olması, Türkiye'nin güney ve güneydoğu hattı boyunca Türkçe ve Arapça dil bölgelerinin temas halinde olmasına yol açmıştır. Bu temas bölgelerinden biri olan Hatay; Sünnî, Alevî, Hristiyan Ortodoks ve küçük de olsa Antakya'da yaşayan bir grup Yahudî topluluğu tarafından Arapçanın konuşulduğu çok dilli ve çok kültürlü bir coğrafyadır (Arnold, 1995: 1). Altınözü ilçesi, Hatay'da Arapçanın en yoğun şekilde kullanıldığı bölgeler arasında yer almaktadır. Altınözü'nün idarî sınırları içindeki toplam 48 mahalle yerleşkesinin 14'ünün, 50 km. uzunluğunda bir hat boyunca Suriye ile sınır teması bulunmaktadır. Altınözü'nün demografik yapısına dair verilen bilgilerden de anlaşılacağı üzere, ilçe nüfusunun büyük çoğunluğu Arap kökenli vatandaşlardan oluşmaktadır. Anadolu'da konuşulan Arap diyalektleri üzerine yapılan çalışmaların öncülerinden olan Alman dilbilimci Otto Jastrow'un tasnifine göre, bölgede Arapçanın "Suriye Yerleşik Lehçesi" (Jastrow, 2016: 153) veya Prochazka'nın kullandığı terime göre "Suriye-Lübnan Kıyı Diyalekti" (Prochazka, 1999: 15) konuşulmaktadır. Jastrow, bu lehçenin günümüzde Türkiye'nin Akdeniz boyunca uzanan kıyı bölgelerinde aktif bir şekilde konuşulduğuna işaret etmektedir. Hatay'da konuşulan Arapça lehçeleri, diyalekt coğrafyası bakımından ve dilbilimsel açıdan genel olarak Suriye'de Alevîlerin yaşadıkları bölgelerde konuştukları diyalektlerin uzantısı olarak görülmüştür. Suriye'de olduğu gibi söz konusu lehçe, Hatay'ın Akdeniz sahili boyunca ve kuzeyindeki Çukurova bölgesinde Adana ve Tarsus'a ek olarak batısındaki kıyı şeridi boyunca Mersin'de Alevî Araplar (Nusayrîler) tarafından konuşulmaktadır (Jastrow, 2016: 153-155). Ancak bu bölgelerde geçerli olan mevcut durumun aksine bu diyalekt, Altınözü bölgesi bağlamında ağırlıklı olarak Sünnî Arapların ana dili olarak kullanılmaktadır.

Altınözü Arapçası, Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde konuşulan diğer Arapça lehçeleri gibi uzun yıllar boyunca yazılı kültürden yoksun bir biçimde sadece sözlü de olsa varlığını sürdürerek günümüze ulaşmayı başarabilmiştir. Bu anlamda Altınözü'nde yaşayan nüfusun büyük çoğunluğunu oluşturan Arapların kendi dilleri ölçeğinde birer ümmî birey olduklarını dile getirmek abartılı olmayacaktır. Nitekim bölgede yaşayan Araplar arasında Arapça okur yazarlığı yok denecek kadar azdır. Arapça okuyup yazabilen vatandaşların geneli, Arap ülkelerinde eğitim alan veya kişisel gayretleriyle bu alandaki eksikliğini gidermeye çalışan bireylerden oluşmaktadır. İnançları gereği öğrendikleri Kur'ân okuma becerisini Arapça okur yazarlık alanına transfer edebilenleri de bu bireylere eklemek uygun olacaktır. Altınözü Arapçasının sadece sözlü kullanımında kalması ve bu zenginliğin yazıya dökülmemesi neticesinde söz konusu lehçenin özünden pek çok şey kaybettiği ve kaybetmeye de devam ettiği ifade edilebilir. Bu kaybın nedeni gayet açıktır. Zira okur yazarlığın olmadığı bir topluma ait dilin, diller arası etkileşimde zayıf unsur olduğu, buna göre dış etkenlere açık olduğu ve değişken bir yapıya sahip olduğundan değişim anlamında dinamik bir durumda olacağı aşikârdır. Resmî dilin ve eğitim dilinin Türkçe olduğu günümüz Türkiye'sinde yöre insanının küçük yaşlardan itibaren devlete bağlı eğitim kurumlarında eğitim sürecine dahil olması ve televizyon, gazete, internet, sosyal ağlar gibi medya ve kitle iletişim araçlarının yaygınlaşması sonucunda, Arapça sadece evlerde ve sokaklarda konuşulan bir lehçeye dönüşmüştür. Bu anlamda ana dili Arapça olan ailelerin bireyleri, geçmiş dönemlerle kıyaslandığında Türkçeyi daha etkin bir şekilde kullanma eğilimine girmişlerdir. Özellikle genç nüfus, genel olarak aile ortamında bir önceki kuşağa mensup yakınları ve aile büyükleri ile kurduğu iletişimde ana dilini aktif bir şekilde kullanırken, gerek okul ortamı ve kamu kurumları gibi resmî gerekse sokak ve sosyal ortamlar gibi aile dışı ortamlarda Türkçeyi daha etkin bir şekilde kullanma ihtiyacı hissetmiştir. Arapça ve Türkçe dillerinin temas bölgesi olması nedeniyle Arap kökenli Altınözlüler "doğal iki dilli birey" olarak kabul edilmekle birlikte, sosyal iletişim düzeyinde görülen artışa karşın kültürel izolasyon ve kapalılığın azalması neticesinde bölgede Türkçenin kullanımı önemli derecede artış göstermiştir. Birden fazla dilin bir arada bulunduğu çevrelerde bu dillerin veya temsil ettiği kültürlerin etkileşiminin kaçınılmaz bir hal aldığı gerçeği göz önünde bulundurulduğunda Altınözü'ndeki Arap kökenli bireylerin Arapça ve Türkçeyi aktif bir şekilde kullanmalarından kaynaklanan karşılıklı bir etkileşimin söz konusu olduğu görülecektir. Dil etkileşimi bağlamında Türkçenin Arapça karşısında baskın dil pozisyonunda olduğu göz önünde bulundurulmakla birlikte Arapçanın da yörede konuşulan Türkçeye ciddi oranda etkisinin olduğundan söz etmek mümkündür. Her iki dilin temsil ettiği kültürlerle ait unsurlar, iletişimde duyulan ihtiyaçlar doğrultusunda birbirlerine nüfuz edebilmektedir. Pratik düzlemde iki dilli birey olarak niteleyebileceğimiz yöre insanının Arapça konuşurken Türkçe, Türkçe konuşurken de Arapça kelimeler kullanması doğal bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır (Cengiz, Türk, 2009: 199-201).

Suriye yerleşik lehçesinin uzantısı ve ayrılmaz bir parçası olarak görülen Altınözü ve çevresinde kullanılan Arapça, temel biçim bilgisel ve söz dizimsel özellikleri itibarıyla standart Arapçayla büyük ölçüde benzerlik arz etmektedir. Ayrıca ses bilgisi açısından Suriye yerleşik diyalektiyle büyük oranda benzeşen Altınözü lehçesini söz konusu diyalektin farklı bir ağız olarak değerlendirmek mümkündür. Doğrusu Altınözü yöresinde konuşulan lehçenin bölgenin her yerinde aynı fonolojik özelliklere sahip olduğunu söylemek güçtür. Altınözü lehçesinde kullanılan atasözlerini esas alan bu çalışmada, fonolojik ve morfolojik detaylara girmekten ziyade yöre diyalektinde görülen bazı temel karakteristik özelliklere değinmek suretiyle bu lehçenin ana hatlarını çizmeye çalışmak daha isabetli bir yaklaşım olacaktır. Yazılı bir kültüre dayanmadığı için dillerin etkileşimi denkleminde Türkçe karşısında daha çok alıcı dil pozisyonuna düşen ve deformasyona uğrayan Altınözü Arapçası, bu deformasyon bağlamında ödünç alma veya transfer etme yöntemiyle baskın dil olan Türkçeden pek çok kelimeyi bünyesine katmıştır. Bölgede her iki dilin aktif bir biçimde kullanılmasından kaynaklanan bu etkileşimde geçiş

yoğunluğunun, Aksan'ın ifadesiyle diller arası ilişkilerde en çok alınan öğeler olan sözcüklerde olduğu görülmüştür (Aksan, 2015: 1/137). Altınözü Arapçası, Türkçeden transfer ettiği veya ödünç aldığı sözcükleri Arap dilinin bükün sistemi ve biçim bilgisel kalıplarına uyarlayarak adeta bu kelimelere Arapça karakter kazandırmıştır. Bu anlamda Türkçeden yöre Arapçasına giren fiiller, sıradan Arapça kökenli fiiller gibi mâzî, muzârî, emir ve nehiy formlarına aktarılmıştır. Kökeni itibarıyla Türkçe olup Arapçalaşan bazı fiillerin Altınözü lehçesindeki kullanımı şu şekildedir:

Tablo 1. Altınözü Diyalektinde Kullanılan Türkçe Kökenli Bazı Fiiller

Fiil	Mazi	Muzari	Emir	Nehiy
Alışmak	آلَش	يَآلِش / عِبَالِش	آلِشْ	لَا تَأَلِشْ / مَا تَأَلِشْ
Ayarlamak	عَبَّر	يَعْبِرُ / عِبَيْرُ	عَبِّرْ	لَا تَعْبِرْ / مَا تَعْبِرْ
Çalışmak	چَالَش	يَچَالِشْ / عِبِچَالِشْ	چَالِشْ	لَا تَچَالِشْ / مَا تَچَالِشْ
Çevirmek	چَاوَر	يَچَاوَرُ / عِبِچَاوَرُ	چَاوَرُ	لَا تَچَاوَرُ / مَا تَچَاوَرُ
Düşünmek	دَوَّشِن	يَدَوَّشِنُ / عِبِدَوَّشِنُ	دَوَّشِنْ	لَا تَدَوَّشِنْ / مَا تَدَوَّشِنْ
Düzeltilmek	دَوَّرَم	يَدَوَّرَمُ / عِبِدَوَّرَمُ	دَوَّرَمْ	لَا تَدَوَّرَمْ / مَا تَدَوَّرَمْ
Gezmek	گَزَدِر	يَگَزَدِرُ / عِبِگَزَدِرُ	گَزَدِرْ	لَا تَگَزَدِرْ / مَا تَگَزَدِرْ
Güvenmek	گُوْمَن	يَگُوْمَنُ / عِبِگُوْمَنُ	گُوْمَنْ	لَا تَگُوْمَنْ / مَا تَگُوْمَنْ
Kandırmak	قَنَدِر	يَقَنَدِرُ / عِبِقَنَدِرُ	قَنَدِرْ	لَا تَقَنَدِرْ / مَا تَقَنَدِرْ
Karışmak	قَارِشْ	يَقَارِشُ / عِبِقَارِشْ	قَارِشْ	لَا تَقَارِشْ / مَا تَقَارِشْ
Kazanmak	قَارَن	يَقَارَنُ / عِبِقَارَنُ	قَارَنْ	لَا تَقَارَنْ / مَا تَقَارَنْ
Kullanmak	قَلَن	يَقَلَنُ / عِبِقَلَنُ	قَلِنْ	لَا تَقَلِنْ / مَا تَقَلِنْ
Şaşırmak	شَوَّشِر	يَشَوَّشِرُ / عِبِشَوَّشِرُ	شَوَّشِرْ	لَا تَشَوَّشِرْ / مَا تَشَوَّشِرْ
Yanlış Yapmak	يَعْنِشْ	يَبِيعْنِشْ / عِبِيعْنِشْ	يَعْنِشْ	لَا تَبِيعْنِشْ / مَا تَبِيعْنِشْ
Zorlamak	زَاوَر	يَزَاوَرُ / عِبِزَاوَرُ	زَاوَرُ	لَا تَزَاوَرُ / مَا تَزَاوَرُ

Altınözü Arapçası, tabloda verilen kelimelere benzer pek çok kelimeyi Türkçeden transfer etmiştir. Transfer işlemi gözlemlenen özelliklerden birisi, “ç, g” gibi Arapçada bulunmayan sesler içeren “çalışmak, çevirmek, gezmek, güvenmek” gibi kelimelerin orijinal sesleriyle Arapçalaştırılmış olmasıdır. Söz konusu fonetik özelliğin yanında gerek Türkçeden transfer edilen gerekse köken itibarıyla Arapça olan fiillerin zamanlara aktarımında fiillere eklenmesi gereken eklerin bazen standart Arapçayla örtüştüğü, bazen de Suriye yerleşik lehçesinde görülen eklerin kullanıldığı görülmektedir. Bu anlamda muzârî fiilin başına standart Arapçadaki kullanımına uygun olarak (أ - ت - ن - ي) muzâraat harfleri gelebildiği gibi, bu muzâraat harflerinin başına da (عَب - عَم) benzeri eklerin getirilmesi mümkün olmaktadır. “Yiyor, içiyor” anlamına gelen fiillerin standart Arapçaya uygun (يَشْرَب - يَأْكُل) “yâkol, yişrab” kullanımına ek olarak (عِبَاكُل - عِبِشْرَب) “abiyaakol, abiyişrab” şeklinde kullanılması bu hususa örnek gösterilebilir. Ayrıca şimdiki, geniş ve gelecek zamanları ifade etmek için kullanılan muzârî fiilin

olumsuz hali, aşağıdaki örnekte görüleceği gibi bu fiillerin başına getirilen “*mâ nâfiye*” ile sağlanmaktadır:

Tablo 2. Muzârî Fiilin Olumsuz Kullanılışını Gösteren Örnek Cümleler

Türkçesi	Arapçası	Okunuşu
Yemiyor, içmiyor.	مَا عَيْيَاكَل، مَا عَيْيَشْرَب	<i>Mā 'abiyākol, mā 'abiyışrab</i>
Yemez, içmez.	مَا بِيَاكَل، مَا بِيَشْرَب	<i>Mā biyākol, mā biyışrab</i>
Yemeyecek, içmeyecek.	مَا بَدُو يَاكَل، مَا عَيْدُو يَشْرَب	<i>Mā baddō yākol, mā baddō yışrab</i>

Nehy-i hâzır üslubunda ise standart Arapçada nehyi ifade etmek için “*lâ nâhiye*”den ibaret sadece bir harf bulunmaktayken yöre lehçesinde “*mâ*” harfinin de “*bir eylemin yasaklanmasını ifade etmek*” için “*lâ nâhiye*”ye eş değer olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır.

Altınözü Arapçasında dikkatleri çeken bir başka özellik, standart Arapçada muzârî fiillerin başına gelen (سـ / سوف) gelecek zaman harflerinin kullanılmayıp bunların yerine esasen “istemek” anlamına gelen ve kullanıldıkça dilbilgiselleşerek gelecek zamanı ifade eden bir kaynaşık haline dönüşen (يـ) kelimesinin getirilmesidir. Bu kullanımda söz konusu kaynaşık, başına geldiği muzârî fiilin uyarlandığı özne zamirine uygun bir zamire birleşmektedir (Şen, Akdağ, 2021: 188). Aşağıdaki örnek cümleler, bu kaynaşığın yöre diyalektinde kullanımının anlaşılması için yeterli olacaktır:

Tablo 3. Gelecek Zaman Ekinin Kullanımını Gösteren Örnek Cümleler

Türkçesi	Arapçası	Okunuşu
Ne zaman zeytine (toplamaya) çıkacaksın?	أَيْمَتْ بَدَّكَ تَطْلَعُ عَا لَزَيْتُون؟	<i>Eymte beddek tıtlā 'a'z-zeytün?</i>
Bugün işe gitmeyeceğim.	مَا بَدِّي أَرْوَحُ عَا لَلْمَغَلِ الْيَوْمِ	<i>Mā beddī arūh 'a'ş-şığıl el-yōvm</i>

Suriye yerleşik lehçesine ek olarak Ürdün ve Filistin gibi bölgelerde gelecek zamanı işaretlemek için kullanılan bu kaynaşık ekin Altınözü'nde konuşulan Arapçada da kullanılması, yöre Arapçasının çevredeki dil bölgeleriyle olan bağıntı göstermesi açısından önemli bir detaydır.

Altınözü Arapçası, dillerin etkileşimi bağlamında Türkçeden sadece fiilleri almakla yetinmemiştir. Fiillerin yanında pek çok ismi de Türkçeden transfer eden yöre lehçesi, Arapçaya uyarlama bağlamında bu isimleri Arapça çoğul ekleriyle donatmış veya cem-i teksirlerini türetmiştir. Aşağıdaki tablo, Altınözü Arapçasının Türkçeden ödünç aldığı bazı isimleri ve bu isimlere türetilen çoğulları göstermektedir:

Tablo 4. Altınözü Lehçesinin Türkçeden Ödünç Aldığı Bazı İsimler ve Çoğulları

Kelimenin Türkçesi	Arapçası		Kelimenin Türkçesi	Arapçası	
	Tekili	Çoğulu		Tekili	Çoğulu
<i>Bahçe</i>	بَحْجَه	بَحْجَايَات	<i>Kamyon</i>	كَمْيُون	كَمْيُونَات
<i>Balkon</i>	بَلْفُون	بَلْفُونَات	<i>Kaşık</i>	خَشُوقَه	خَوَاشِيق
<i>Boru</i>	بُورِي	بُورِي/بُورِييَات	<i>Kırlent</i>	قِرْلَنْتَه	قِرْلَنْتَات
<i>Çatal</i>	چَطَل	چَطَلَات	<i>Koltuk</i>	قَلْطِيق	قَلْطِيقَات
<i>Çizme</i>	جَزْمَه	جَزْمَات/جَزْمَات	<i>Lamba</i>	لَمْبَه	لَمْبَايَات
<i>Döşek</i>	دِشَك	دِشَكَات	<i>Sehpa</i>	سَخْپَه	سَخْپَايَات
<i>Düşman</i>	دِشْمَان	دِشْمَانِين	<i>Teker</i>	تَكْر	تَكْرَات
<i>Eczane</i>	أَجْرَخَانَه	أَجْرَخَانَات	<i>Tembel</i>	تَنْبَل	تَنْبَالِين
<i>Hafta</i>	حَفْتَه	حَفْتِيَات	<i>Yasak</i>	يَصَق/يَصَأ	يَصَقَات
<i>Hastane</i>	خَصْطَخَانَه	خَصْطَخَانَات	<i>Zengin</i>	زَنْگِين	زَنْگِين

Tabloda yer alan isimler “k” sesini olduğu gibi korurken, “kadın” anlamında kullanılan kelimelerden biri olan (أَصُونَه) sözcüğü gibi bazı isimlerde ise bu sesin Suriye yerleşik lehçesinin karakteristik özelliklerinden olan “e” sesine dönüştüğü görülmüştür. Ayrıca Türkçeden transfer edilerek Arapçanın morfolojik özelliklerine uyarlanan bu kelimelerin şahıslara nispet edildiğinde sonlarına Arapça iyelik zamirlerinin eklenmesi, yöre lehçesinin oldukça enteresan özelliklerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. “Bahçem” anlamına gelen (بَحْجَايَاتِي) “bahçāyī”, “senin çatalın” anlamındaki (چَطَلَك) “çatalek”, “sizin suçunuz” anlamındaki (صُوجُكُون) “şūckōn” ve “onların zenginleri” anlamındaki (زَنْگِينُون) “zenāgīnōn” gibi ifadeler bu duruma örnek gösterilebilir.

Hatay’da konuşulan tüm yerleşik Arap diyalektlerinde olduğu gibi (Ağbaht, Arnold, 2014: 13) Altınözü diyalektinde de ikinci ve üçüncü şahıs çoğul zamirlerinde müzekker ve müennes ayrımı ve tesniye kullanımı bulunmamaktadır. Aşağıdaki tablo, munfasıl ref zamirleri olarak adlandırılan kişi zamirlerinin yöre Arapçasındaki kullanımını göstermektedir:

Tablo 5. Altınözü Diyalektinde Kişi Zamirleri

	Cemi	Müfred
Gâib (3. Şahıs Eril)	Hinnē / هَنَّ	Huvvē / هُوْ
Gâibe (3. Şahıs Dişil)	Hinnē / هَنَّ	Hiyyē / هِيْ
Muhâtab (2. Şahıs Eril)	Intū / اِنْتُوْ	Intē / اِنْتِ
Muhâtaba (2. Şahıs Dişil)	Intū / اِنْتُوْ	Inti / اِنْتِ
Mütakellim (1. Şahıs)	Nihnē / نِحْنِ	Ene / اَنَا

Fiillere birleşen nesne zamirlerinin kullanımında da durumun aynı olduğu belirtilmelidir. Zira yöre Arapçası, nesne zamirlerinde de ikinci ve üçüncü şahıs çoğullarında eril dişil ayrımı gözetmemekte ve müsennâları kullanımdan düşürmektedir. Aşağıdaki tablo “gördü” anlamındaki (شَافَت) fiiline ikinci ve üçüncü şahıs nesne zamirlerinin birleşmesini göstermektedir:

Tablo 6. Altınözü Lehçesinde Nesne Zamirlerinin Kullanımı

	Üçüncü (Gâib) Şahıs		İkinci (Muhâtab) Şahıs	
Müzekker	Onu gördü.	şāfō / شَافُو	Seni gördü.	şāfak / شَافَكْ
Müennes	Onu gördü.	şāfē / شَافَا	Seni gördü.	şāfēk / شَافَكْ
Cemi'	Onları gördü.	şāfon / شَافُونْ	Sizi gördü.	şāfkon / شَافَكُونْ

Altınözü lehçesinde müsennâların kullanılmaması sadece zamirlere özgü bir durum değildir. Sıradan isimlerde dahi tekilden sonrası çoğul kabul edilmektedir. Ancak bu tespit, müsennâların yöre Arapçasından tamamen düştüğü şeklinde anlaşılmamalıdır. Zira özellikle bir şeyin ikil olduğu ifade edilmek istendiğinde standart Arapçadaki müsenna eki kullanılmaktadır. Ne var ki bu kullanım, aşağıdaki örnek cümlelerde de görüleceği üzere müsennâ ekinin ref halini belirten (ان) ekinin ihmal edilerek nasb ve cer halini belirten (بِنْ) getirilmesiyle sınırlıdır:

Tablo 7. Altınözü Lehçesinde Müsennâ İsimlerin Kullanımını Gösteren Örnek Cümleler

Türkçesi	Arapçası	Okunuşu
Kardeşimin iki oğlu ve iki kızı var.	أخوي عَنُور صَبِيْنُ وُ بِنْتِيْنُ	Ahvi 'andō şabyeyn vu binteyn.
Çarşıdan iki pantolon satın aldım.	أَخْدَيْتُ بَنْطَلُونِيْنُ مِنْ السُّوقِ	Ahadıt banılōneyn mini's-sük.
Hırsız iki evden para çaldı.	حَزَامِي سَزَقَ مَصَارِي مِنْ بَيْتِيْنُ	Harāmī sırek maşārī min beyteyn.

Ayrıca yöre Arapçasında cem-i müzekker sâlimlerin i'râb alametlerinde ref halinin kullanımına rastlanmadığı, aksine her dâim nasb ve cer durumunu belirten (بِنْ) ekiyle kullanıldığına işaret edilmelidir (Gülcü, 2018: 11). Aşağıdaki örnek cümleler, cem-i müzekker sâlimlerin kullanımına açıklık getirmektedir:

Tablo 8. Altınözü Diyalektinde Cem-i Müzekker Sâlimlerin Kullanımını Gösteren Örnek Cümleler

Türkçesi	Arapçası	Okunuşu
Cemaat camiden çıktı.	إِمَصَلِّيْنُ طَلَعُو مِنْ الْجَامِعِ	İmşallin tıl'ü mini'c-câmi'.
Şoförlerin nereye gittiklerini gördün mü?	شَفَيْتُ السَّوْرَاقِيْنِ وَوَيْنُ رَاخُو؟	Şifti's-sevvâkîn veyn rāhū?
Misafirlere kahve yap!	اَعْلِي قَهْوَه/أَهْوَه لِّلْمَسَافِرِيْنِ	İğlî kahvē/ahvē le'l-misēfrīn

Altınözü Arapçasının cümle yapılarıyla standart Arapçanın cümle yapıları arasında kayda değer bir fark bulunmamaktadır. Yine de yöre lehçesinde standart Arapçada şâz kabul edilen eski nahiv olgularından bazılarına rastlamak mümkündür. Bu anlamda klasik kaynaklarda “*ekelünî'l-berâğîşu*” lehçesi adıyla anılan, Tay', Ezd Şenûa ve Bi'l-Hâris gibi Arap kabilelerine dayandırılan ve kısaca “*bir fiilin biri muttasıl zamir diğeri ise açık isim olmak üzere iki öznesinin bulunması*” (Sîbeveyh, 1988: 1/19) şeklinde ifade edilen sözdizimsel olgunun sıkça kullanıldığı görülmektedir. “*Misafirler eve geldiler.*” anlamına gelen “*Icûl- misēfrîn 'a'l-beyt*” (إِجُو الْمَسَافِرِينَ عَا لَبَيْتِ) örneğinde, “*geldi*” anlamındaki “*ice*” fiilinin hem muttasıl ref zamiri olan “*vâvu'l-cemâ'a*”ya hem de zâhir isim olan “*misēfrîn*” kelimesine isnâd edildiği görülmektedir.

Altınözü Arapçasında kullanılan bazı atasözleri

Atasözleri, sosyo-kültürel yaşamda karşılığı bulunmakla birlikte ait olduğu kültürel ve etnik grupların günlük yaşantılarında karşılaştıkları durum ve olayları, kısa ve öz bir şekilde değerlendirip anlamlandırdıktan sonra formüle etme biçimlerini yansıtan dil öğeleridir (Yeşilmen, 2020: 227). Hatay'ın Altınözü İlçesinde yaşayan Arap kökenli vatandaşlarımızın gündelik yaşamlarında kullandıkları ve yazılı kültürden yoksun bir şekilde nesilden nesle aktardıkları atasözleri de yüzyıllardır biriktirdikleri engin tecrübelerini, hayata bakışlarını ve yaşam tarzlarını günümüze taşıyan önemli dil varlıklarıdır. Yöre halkının sosyo-kültürel yaşamlarına dair izler barındıran söz konusu sözlü edebiyat ürünlerinin tespitinde birkaç farklı yöntemle başvurulmuştur. Nitel araştırma yöntemlerinden sahaya çıkarak veri toplama ve toplanan verileri yorumlamaya dayalı olan alan araştırması, çalışmada esas alınan yöntemlerin başında gelmektedir. Bununla birlikte bölge insanıyla iletişime geçerek gerek birebir görüşme gerekse iletişim araçları üzerinden bağlantı kurarak ses kayıtlarıyla veri toplamak suretiyle çalışmaya büyük katkı sağlayan aracı kişilerden yararlanılmıştır. Ayrıca gerek Altınözü'nde ikamet eden gerekse ilçe dışında yaşayan yöre insanıyla doğrudan kurulan iletişim, verilerin toplanmasında önemli rol oynamıştır. Verilere kaynaklık eden kişilerle ilgili bilgiler çalışmanın sonunda zikredilmiştir. Köken itibarıyla hakkında çalışma yapılan bölgenin bir mensubu olarak yöre diyalektinin doğal bir konuşanı olmam da çalışma için gerekli verilerin toplanmasına büyük katkı sağlamıştır. Altınözü Arapçasında kullanılan atasözlerinin sözlü olarak nesilden nesle aktarımına ek olarak -bir kısmını kapsayacak kadar da olsa- yazıyla kayıt altına alınacak olması, yöre lehçesini konu edinen bu çalışmayı önemli kılmaktadır. Referans kişilerin atasözlerini aktarırken “*büyükler dediler ki*” anlamına gelen (قالوا الأكبرين), “*büyüklerden duydum ki*” anlamına gelen (اسمعت من الأكبرين) ve “*deden derdi ki*” anlamına gelen (كان جدك يقول) gibi ifadeler kullandıkları tespit edilmiştir. Bu ifadeler yüzyıllar boyunca sözlü olarak aktarılan atasözlerinin kaynağı hakkında bizlere yeterli fikir sunmaktadır. Referans kişilerden toplanan atasözlerini tematik olarak tasnif ederek; insan ilişkileriyle ilgili atasözleri, insan temalı diğer atasözleri, bitki ve yiyecek temalı atasözleri ve hayvan temalı atasözleri başlıkları altında toplamak mümkündür.

Akrabalık, komşuluk ve dostluk gibi insan ilişkileriyle ilgili atasözleri

İnsanın çevresindekilerle kurduğu ilişkiler, toplumsal hayatın ve günlük yaşantının en önemli dinamikleri ve değerleri arasında yer alır. Akrabalık, komşuluk ve dostluk gibi ilişkiler, bireyin çevresiyle etkileşim içinde olmasını sağlayan toplumsal ağların temelini oluşturur. Düşünce birliği, ortak hedef ve duygusal etkenlere bağlı olarak bireylerin toplumsal ağları farklılık gösterse de akrabalık, komşuluk ve dostluk gibi ilişkiler, gerek kırsal kesimlerde geleneklere bağlı bir hayat süren gerekse modernleşme evresine ulaşmış şehir toplumlarında bu ağların en önemli bileşenlerini oluşturur. Altınözü ilçe sınırlarında hayatlarını sürdüren insan topluluklarında olduğu gibi geleneksel karakterini koruyan toplumlarda bu tür insanî ilişkilerin daha güçlü olduğu herkesçe bilinmektedir. Sosyal ilişkileri konu

edinen atasözleri, sosyal yaşantıya olumlu anlamda yön vererek bu yaşantıda etkin rol oynayan ilişkilerin düzenlenmesine katkı sağlar. Kaynak kişilerden toplanan bu sözlü edebiyat ürünlerinin önemli bir kısmının, sosyal ilişkileri ve bu ilişkilerin temel figürü olan insanı merkeze alan atasözlerinden oluştuğu görülmüştür. Altınözü lehçesinde kullanılan; akrabalık, komşuluk ve dostluk gibi sosyal ilişkilerden bahseden bazı atasözleri şu şekildedir:

1. (الصَّاحِبُ قَالَ لِصَاحِبِهِ إِشْ كَيْفَ بِنْتَعِيشَ قَالَ لُو بِنْتَقْضِي الْعُمْرَ تَنْفِيشَ) “İş-Şāhib kāl li şāhbō iş kif benen’iş, kāl lo benenkađī’l-’imr tedfīş.”

(الصَّدِيقُ قَالَ لِصَدِيقِهِ كَيْفَ سَنَعِيشَ قَالَ لَهُ سَنَقْضِي الْعُمْرَ دَفْشًا) “Arkadaş, arkadaşına “nasıl yaşayacağız” dedi. O da “ömrü ite kaka sürdüreceğiz” dedi.”

Bu atasözü, hayatın zorluklarından yakınan birisine hayatın ancak karşılaşılan sıkıntılara katlanmak suretiyle yaşanabileceğini, sabrın hayatta kilit rol oynadığını belirtmek için kullanılmaktadır. Atasözünü oluşturan iki cümledeki *benen’iş* ve *tedfīş* kelimeleri arasındaki kafiye uyumu dikkatleri çekmektedir.

2. (الصَّاحِبُ قَالَ لِصَاحِبِهِ آخِرَ الزَّمَانِ أَيُّشْ بِنْتَشُوفُ قَالَ لُو إِثْيَابِ الْبَلِي عَضْهْرَكْ بِكْتُوفُ) “İş-Şāhib kāl li şāhbō āhīri’z-zamān eyş benenşūf kāl lo ityēb illi ‘ađahrak bekit’ūf.”

(الصَّدِيقُ قَالَ لِصَدِيقِهِ آخِرَ الزَّمَانِ مَاذَا سَنَرَى قَالَ لَهُ سَنَكْرَهُ النَّيَابِ الَّتِي عَلَى ظَهْرِكَ) “Arkadaş, arkadaşına “âhir zamanda ne göreceğiz” dedi. O da “sırtındaki kıyafetten dahi öğreneceksin” dedi.”

Bu atasözü, bir yandan eski dönemlerde yaşanan hayatın olumlu yönlerine göndermede bulunurken diğer yandan dünya hayatının kıyametten önceki son evresi için kullanılan âhir zamanda görülecek tuhafıklar ve kötülüklerden dolayı insanın pek çok şeyden hoşnut olmayacağını ifade etmek için kullanılmaktadır. Önceki atasözünde olduğu gibi bu örnekte de cümle sonlarındaki *benenşūf* ve *bekit’ūf* kelimeleri arasındaki kafiye uyumu dikkatleri çekmektedir.

3. (إِنْ كَانَ حُبُّكَ عَسَلًا لَا تَلْحَسُو تَخْلُصُوا كَلُّو) “İn kân ħubbek ‘asel lā tilħasō tıħallıħō killō.”

(إِنْ كَانَ حُبُّكَ عَسَلًا لَا تَلْعُقْ كُلَّهُ وَلَا تُنْهَهُ) “Eğer sevgin balsa tümünü yalayıp yutup bitirme!”

Bu atasözü, kişinin çevresindeki insanlarla kuracağı ilişkilerde ölçülü olması gerektiğini, nihayetinde “çok naz aşık usandırır” kanaatinin gerçekleşebileceğini dile getirmektedir. Bu anlamına ek olarak insanların iyi niyetini kötüye kullanmama tavsiyesinde bulunan bu atasözünün Fas lehçesinde (إَيْلَا كَانَ إِذَا كَانَ حَبِيبِكَ عَسَلًا لَا تَلْحَسَهُ كُلَّهُ) (Dâdûn, 2000: 390), Suriye lehçesinde ise (إِذَا كَانَ حَبِيبِكَ عَسَلًا لَا تَلْحَسَهُ كُلَّهُ) (Mubayyid, 1986: 23) şeklinde kullanıldığı görülmektedir.

4. (الَّذِي يَدُقُّ بَابَ جَارِهِ يَدُقُّ بَابَهُ) “İlli bidıq bāb cārō bindağ bābō.”

(الَّذِي يَدُقُّ بَابَ جَارِهِ يَدُقُّ بَابَهُ) “Komşusunun kapısını çalanın kapısı çalınır.”

Bu atasözü, kötülük yapan kişinin aynı kötülükle karşılık görebileceğini belirten “Çalma elin kapısını, çalarlar kapını.” (Aksoy, 1988: 1/216) Türkçe atasözüyle aynı anlama ve söz dizimine sahiptir. Bu atasözündeki kelime tekrarları ve kelimeler arasındaki ses benzerliği, metnin müzikal yapısına güç katmaktadır. Ses yakınlığı ve ritim duygusuna dayanan bu anlatımın, dinleyicinin dikkatini daha fazla çekmeyi hedeflediği düşünülmektedir.

5. (إِلِّي بِسِبِّ النَّاسِ النَّاسُ بِسِبِّو) “*İlli bisibbi'n-nās in-nās bitsibbō.*”

(الَّذِي يَسُبُّ النَّاسَ يَسُبُّهُ النَّاسُ) “*İnsanlara küfredene, insanlar küfrederler.*”

Bir önceki atasözüyle aynı anlama odaklanan bu atasözü, kötülük yapan kişinin aynı kötülükle karşılık görebileceğini belirtmek için kullanılmaktadır. Atasözlerinin genelinde görülen ses benzerliği ve kelime tekrarları bu örnekte de karşımıza çıkmaktadır.

6. (إِلِّي بِعَاشِرِ الْقَوْمِ أَرْبَعِينَ يَوْمَ بِصِيرٍ مِّنْهُ) “*İlli bi ‘āşiri'l-kaum erba‘in yovm bişir minnon.*”

(مَنْ يُعَاشِرُ الْقَوْمَ أَرْبَعِينَ يَوْمًا بِصِيرٍ مِنْهُمْ) “*Bir toplulukla kırk gün yaşayan onlardan biri olur.*”

Altınözü’ndekine oldukça yakın bir ifadeyle Suriye’de yaygın olan bu atasözünün (Mubayyid, 1986: 280); bir müddet bir arada bulunan insanların karakter açısından birbirlerine benzeyeceklerini ve birbirlerine huy kazandıracaklarını dile getirmek için kullanılan “*Üzüm üzümüne baka baka kararır.*” (Aksoy, 1988: 1/457) atasözüyle aynı anlam çerçevesinde buluştuğunu söylemek mümkündür.

7. (كُلُّ شَيْءٍ عَابُو بِبِشْبِهِ أَصْحَابُو) “*Kıl şī ‘abābō biyişbeh aşhābō.*”

(كُلُّ شَيْءٍ عَلَى بَابِهِ يُشْبِهُ أَصْحَابَهُ) “*Kapıdaki her şey sahibine benzer.*”

“*Her mal sahibine çeker.*” atasözünün anlamıyla örtüşen bu ifade, bir kişinin sorumluluğu altında bulunan şahısların veya tasarrufu altında bulunan varlıkların kişinin eğilim ve yönelimlerine uygun bir şekilde hareket edeceğini belirtmek için kullanılmaktadır. Atasözü dizgesel olarak iki eşit parçaya ayrıldığında ‘abābō ve aşhābō kelimeleri arasında görülen ses uyumu, bu söylemde kafiye veya seci’ kaygısı güdüldüğünü ortaya koymaktadır.

8. (إِلِّي بَيْتُو مِنْ إِزَارٍ مَا يَزِثُ عَا لِنَاسِ حَجْرَه) “*İlli beytō min izēz mā yzitt ‘an-nās hacra.*”

(مَنْ بَيْتُهُ مِنْ رُجَاجٍ لَا يَزِمُ النَّاسَ بِالْحَجَارَةِ) “*Evi camdan olan insanlara taş atmasın.*”

“*Camdan evin varsa komşunun camına taş atma!*” atasözüyle aynı sözcük ve düşünce yapısına sahip bu atasözü, kusuru veya zaaf noktası bulunan bir kişinin insanları kınamaması gerektiğini belirtmek için kullanılmaktadır. Bu atasözü, Filistin yöresinde konuşulan lehçede (اللِّي بَيْتُهُ مِنْ قَرَا مَا بَرَا جِدُّ النَّاسِ بِالْحَجَارَه) (es-Sehlî, 2003: 61), Suriye lehçesinde ise (اللِّي بَيْتُهُ مِنْ بُلُورٍ لَا يَزِمُ النَّاسَ بِالْحَجَارِ) şeklinde kullanılmaktadır (Mubayyid, 1986: 51).

9. (لَوْ مَا جَارَتِي طَقَّتْ إِمْرَاتِي) “*Lev mā cārī taqqat umrārī.*”

(لَوْلَا جَارَتِي لَأَنْفَجَرَتْ مَرَاتِي) “*Komşum olmasaydı ödüm patlardı.*”

Komşunun değerine göndermede bulunan bu atasözü, hayatın zorluklarına katlanmada komşu dayanışmasının önemini vurgulamak için kullanılmaktadır. Bu örnekte de cārī ve umrārī kelimeleri arasında bir tür iç uyak olan secinin varlığı görülmektedir.

10. (يَا جَارِي أَنْتَ بِحَالِكَ وَأَنَا بِحَالِي) “*Yā cārī inte bi hālek ve ene bhālī.*”

(يَا جَارِي أَنْتَ فِي حَالِكَ وَأَنَا فِي حَالِي) “*Ey komşum! Sen kendine bak, ben de kendime.*”

İnsanlar arasındaki her türlü ikili ilişkilerde anlaşmazlık veya gerginlik olduğu zamanlarda yaşanan problemin daha fazla büyümesinin önüne geçmek için kullanılan atasözüdür.

11. (الشُّخَاتُ مَا يُحِبُّ شَخَاتٌ وَصَاحِبِ الدَّارِ مَا يُحِبُّ الْإِثْنَيْنِ) “İş-Şehhât mâ bhıbbi’ş-şehhât vu sâhibi’-d-dâr mâ bhıbbi’l-itneyn.”

(المُتَسَوِّلُ لَا يُحِبُّ مُتَسَوِّلًا آخَرَ وَصَاحِبِ الْبَيْتِ لَا يُحِبُّ كِلَيْهِمَا) “Dilenci başka bir dilenciye sevmez, ev sahibi ise ikisini de sevmez.”

Bu atasözü, bir kimseden yardım isteyen kişinin başka birinin de aynı kişiden yardım istemesinden hoşlanmadığını ve yardım istenen kişinin ise her ikisinden de hoşlanmadığını dile getirmek için söylenen Türkçedeki “Dilenci dilenciye sevmez, ev sahibi ikisini de.” atasözüyle birebir aynıdır (Aksoy, 1988: 1/242). Yöre lehçesinin Türkçeden derinden etkilendiği hususu dikkate alınarak bu atasözünün tercüme yoluyla Türkçeden ödünç alınmış olma ihtimaline işaret etmek uygun olacaktır.

12. (مَا بَتَكْشُوفِ بَيْتِ الْإِجْبِيرِ غَيْرِ الْكَنْةِ وَالْأَجِيرِ) “Mâ btıkşof beyti’l-ıgbîr ğayri’l-kennê vu’l-ecîr.”

(لَا يَكْشُفُ أَسْرَارَ بَيْتِ الْكِرَامِ إِلَّا الْعُرُوسُ وَالْخَادِمُ) “Soyluların evlerindeki sırları gelin ve hizmetliden başkası ifşâ etmez.”

Ev halkına sonradan dâhil olan gelin ve hizmetlinin, evde olup bitenleri gizleme noktasında evin asıl bireyleri olan kişiler kadar hassas davranmayacaklarını belirten bir atasözüdür. Gelinin ailesine, hizmetlinin de arkadaşlarına evin sırlarını anlatabileceklerini belirten bu ifadenin, Suriye lehçesinde (مَا بِيْفَضِّحُ بَيْتِ الْأَمِيرِ إِلَّا الْكَنْةَ وَالْأَجِيرِ) (Mubayyid, 1986: 293) sözüyle kullanıldığı görülmektedir. Bu atasözünün bazı bireylere karşı ayrıştırmacı bir dil kullandığı ve adaletten uzak bir kanaati savunduğu ortadadır. Öte yandan atasözündeki cümlelerin sonunda yer alan *ıgbîr* ve *ecîr* kelimeleri arasında dinleyicideki etkiyi artırmaya yönelik ses benzerliğinden oluşan tam kafiyenin varlığı gözlemlenmektedir.

13. (مِنْ عَلَاكِ وَمِنْ وَطَاكِ جُوزُكَ وَبَيْتُ إِحْمَاكِ) “Mîn ‘allâki vu mîn vaṭṭaki cevzek vu bint ihmâki.”

(مَنْ رَفَعَكَ وَمَنْ وَضَعَكَ غَيْرُ زَوْجِكَ وَبَيْتُ حَمِيكَ) “Eşin ve görümcenden başka seni yücelten ve alçaltan kimdir?”

Gelinin eşinin evinde göreceği itibarda eş ve görümcenin önemli bir rol oynayacağını belirtmek için kullanılan bir ifade olduğu anlaşılmaktadır. Fonetik açıdan bu atasözünde fasıla sonlarındaki ses uyumu benzerliğinin belirten secinin varlığı görülmektedir.

14. (قَلْبِي عَا وَوَلْدِي وَقَلْبِ وَوَلْدِي عَا حَجْرٍ) “Kalbî ‘a veledî ve kalb veledî ‘a’l-ħacar.”

(قَلْبِي عَلَى وَوَلْدِي وَقَلْبِ وَوَلْدِي عَلَى الْحَجْرِ) “Kalbim evladım için atarken evladımın kalbi taş gibidir.”

Suriye lehçesinde aynı sözlerle kullanılan bu atasözü (Mubayyid, 1986: 51), anne-babaların çocuklarına gösterdikleri ilgi ve şefkate karşın çocukların ne kendileriyle ne de anne-babalarıyla ilgilenmediklerini dile getiren bir ifadedir.

15. (بِيقُولُوا اللَّهُ يَلْعَنُ الْبَيْسِبِ النَّاسِ، الْكَلِمَةُ غَلَطٌ، اللَّهُ يَلْعَنُ الْبِخَلِي النَّاسِ يَسْبُوهُ) “Bî kıulû Allâh yil’ani’l-bî sibbi’n-nâs, il-kilmê ğalaṭ, Allâh yil’ani’l-bî ħalli’n-nâs yisibbüh.”

(يَقُولُونَ لَعْنَةُ اللَّهِ عَلَى مَنْ يَسُبُّ النَّاسَ، فَالْكَلامُ غَلَطٌ، لَعْنَةُ اللَّهِ عَلَى مَنْ يَجْعَلُ النَّاسَ يَسْبُوهُ) “Allah’ın laneti insanlara küfredene olsun derler. Bu söz yanlıştr. Allah’ın laneti, insanları kendine sövdürene olsun.”

Suriye yöresinde bu ifadeye benzer bir şekilde kullanılan bu atasözü (Mubayyid, 1986: 235), insanların kişiye göstereceği değer ve itibarı kişinin davranışlarının belirleyeceğini, bu anlamda kişinin itibar görmemesinin ardındaki nedenleri kendinde araması gerektiğini belirtmektedir. Bu ifadenin bir benzeri (قال له: يلعن اللّٰي بخكي ع الناس. قال له: يلعن اللّٰي بخلي الناس تخكي عليه) şeklinde Filistin lehçesinde karşımıza çıkmaktadır (es-Sehli, 2003: 332).

16. (الله لا يحوجننا عا حدا إلا عا بابو الكريم) “*Allāh lā yḥwcnā ‘ā ḥadā illā ‘ā bābō’l-kerīm.*”

(لا أحوجننا الله إلى أحد غير بابيه الكريم) “*Allah, bizi kereminden başkasına muhtaç etmesin.*”

Bu atasözü, insanlardan gelecek yardım beklentisinin gerçekleşmeyeceği anlaşıldığında, umutların sadece Allah’a yönelmesi gerektiğini ifade eden bir dua olarak kullanılmaktadır.

17. (اللّٰي ما لو راس ما لو عقب) “*İllī mā lō rās mā lō ‘aḳab.*”

(من ليس له رأس ليس له عقب) “*Başı olmayanın sonu olmaz.*”

Ürdün lehçesinde (اللّٰي ما له أول ما له تالي) “*İlki olmayanın sonraki de olmaz.*” ifadesiyle yer alan bu atasözü (Mubayyid, 1986: 59), insanın köklerine sahip çıkmasının önemini vurgulama bağlamında geçmiş olmayanın geleceğinin de olmayacağını belirtmek üzere kullanılmaktadır. Ayrıca Ürdün’de, daha önce ihanet ettiği bilinen birinde samimiyetin olmayacağını dile getirmek için de kullanıldığı görülmektedir. Bu atasözünde *rās* ve *‘aḳab* kelimeleri arasında ses uyumundan ziyade muhassinât-ı maneviyeden sayılan ve zıt öğelerin bir cümlede kullanılmasından meydana gelen tıbâk sanatıyla dinleyicideki etkiye derinlik kazandırılmaya çalışıldığı görülmektedir.

18. (حب حبيبك ولو كان عبد اسود) “*Hıb ḥabîbek velev kân ‘abd esved.*”

(أحب حبيبك ولو كان عبدا أسود) “*Siyah bir köle olsa da sevgilini sev.*”

Aynı sözlerle Suriye lehçesinde de yer alan bu atasözü (Mubayyid, 1986: 121), sevginin dış görünüşle, fiziksel güzellikle veya ten rengiyle alakası olmadığını belirtmek için kullanılmaktadır.

19. (اللّٰي بدو يصير جمال بدو يعلي البوابه) “*İllī beddō yıṣîr cemmāl beddō yı’allî’l-bevvābē.*”

(من يريد أن يكون جمالا يجب أن يجعل البوابة مرتفعة) “*Deveci olmak isteyen, giriş kapısını yükseltmelidir.*”

(اللّٰي بدو يصير جمال بدو يعلي باب داره) ifadesiyle Suriye lehçesinde kullanılan bu atasözü (Mubayyid, 1986: 49), herhangi bir sorumluluğu üstlenmeyi arzulayan kişinin kendini o sorumluluğa hazırlaması ve talip olduğu makamın gerektirdiği şartlara uymak zorunda olduğunu dile getirmek için kullanılmaktadır.

20. (لولا المرابي ما عرفت ربي) “*Lev lē’l-murabbī mā ‘araftu rabbī.*” “*Eğitilen, terbiye eden olmasaydı Rabbimi tanıyamazdım.*”

Aynı söz dizimiyle Suriye lehçesinde de karşımıza çıkan bu atasözü (Mubayyid, 1986: 263), eğitimin öneminin yanında nesillerin yetiştirilmesinde ve karakter inşasında eğiticinin eşsiz rolünü açıklama amacı gütmektedir. *Murabbī* ve *rabbī* kelimeleri arasındaki kafiye uyumu, atasözünün anlamına ek olarak dinleyicideki etkisine derinlik kazandıran yardımcı bir unsurdur.

21. (جَارَكَ الْبَخِيلُ بِسَوِيكَ صَاحِبُ عَرْضٍ) “Cāreke’l-baḥīl bisevvīk ṣāhib ḡaraḍ.”

(جَارَكَ الْبَخِيلُ يَجْعَلُكَ صَاحِبَ مَالٍ) “Cimri komşun seni mal sahibi yapar.”

Komşuluk eksenli bu atasözü, elindeki herhangi bir şeyi cimrilik göstererek komşusundan sakınan kişinin komşusunu ihtiyaç duyacağı şeyi satın almaya sevk edeceğini belirten Türkçedeki “Kötü komşu insanı hacet (mal) sahibi eder.” (Aksoy, 1988: 1/375) atasözüyle aynı anlama sahiptir.

22. (الْحَكِي إِيَّاكَ يَا جَارَتِي اسْمَعِي يَا كَنَّةَ) “Il-ḥakī ilek yā cārṭi isma‘ī yā kennē.”

(الْكَلَامُ إِيَّاكَ يَا جَارَتِي اسْمَعِي يَا كَنَّةَ) “Komşum söz sana, gelin sen dinle!”

Birine iletilecek mesajı ima yoluyla başkasına söylercesine dolaylı olarak iletmek için dile getirilen Türkçedeki “Kızım sana söylüyorum, gelinim sen anla.” atasözüyle aynı anlamda kullanılmaktadır.

23. (الْجَارُ قَبْلَ الدَّارِ) “Il-cār kable’ d-dār.” “Komşu, evden önce (gelir).”

Ev alacak kimse için komşuların evden daha önemli olduğunu vurgulayan Türkçedeki “Ev alma, komşu al.” atasözüyle aynı anlama sahip bir atasözüdür. Cār ve dār sözcükleri arasında söze müzikal bir ahenk katan gayr-ı tām cinâs çeşitlerinden cinâs-ı muzârînin olduğu görülmektedir.

24. (الْيَّيْ بِيَسْتَنَّا عَشَا جَارُو بِنَامِ جُوعَانَ) “İllī bi yistennē ‘aşā cārō yinēm cū‘ān.”

(مَنْ يَنْتَظِرُ عَشَاءَ جَارِهِ يَبِيْتُ جُوعَانَ) “Komşusunun akşam yemeğini bekleyen aç yatar.”

Kişinin işlerinde başkalarına bel bağlamasının uygun olmadığını ve yemeği komşusundan bekleyen aç kalması gibi kendi imkanlarıyla yetinmeyen işlerinin yürümeyeceğini belirtmek için kullanılan bir atasözüdür.

25. (كِبَّ الْجَرَّةِ لَتَمَّا الْبِنْتُ تَطْلُعُ لَأَمَّا) “Kibbi’l-cerra le timmē il-bunt tıṭla‘ le immē.”

(أَقْلَبُ الْجَرَّةَ عَلَى فَمِهَا تَشْبَهُ الْبِنْتُ لِأَمِّهَا) “Testiyi çevir tersine, kız benzer annesine.”

Kökenu itibarıyla Filistin’e ait olan ve Filistin lehçesinde (طَبَّ الْجَرَّةِ عَ ثَمَّهَا بِتَطْلُعِ الْبِنْتُ لِأَمِّهَا) şeklinde yer alan bu atasözü (es-Sehlî, 2003: 270), kız çocuğunun annesine çekeceğini, onun ahlakına ve karakterine benzer bir kişiliğe sahip olacağını belirtmek için kullanılmaktadır. Ayrıca Suriye yöresinde (أَقْلَبُ الْخَابِيَةَ) (Mubayyid, 1986: 42) ifadesiyle yer almaktadır. Fasla sonlarındaki timmē ve immē kelimeleri arasında görülen cinâs-ı merdûf, atasözüne güzellik ve güç katan bir unsur olarak göze çarpmaktadır.

26. (الْيَّي مَ بِي بِيَكِّي أُمُو مَا بِنْرَضَعُو) “İllī mē bi yibki immō mē bitradḡi’ō.”

(مَنْ لَا يَبْكِي لَا تَرْضَعُهُ أُمُّهُ) “Ağlamayan annesi emzirmez.”

Hakkın elde edilebilmesi için sesin yükseltilmesinin gerektiğini, zira insanların sesini yükseltmeye hakkını vermekten kaçındıklarını belirten “Ağlamayan çocuğa meme vermezler.” (Aksoy, 1988: 1/122) atasözüyle aynı anlamdadır. Bu atasözünün Suriye’de “Çocuk ağlamazsa annesi onu emzirmez.” anlamına gelen (الولد إذا ما بكى أمه ما يترضعه) ifadesiyle kullanıldığı görülmektedir (Mubayyid, 1986: 323).

27. (الْوَلْدُ وَوَلْدُ لَوْ عَزَزَ بَلَدٌ) “*Il-veled veled lev ‘ammar beled.*” “*Ülkeyi inşâ etse de çocuk çocuktur.*”

Zaman zaman isabetli kararlarla kabul gören işler yapsa da her an çocukça davranma ihtimali bulunan çocuğa veya çocukça davranışlar sergileyen yetişkin birine toplumu ilgilendiren meselelerin sorumluluğunun yüklenmemesi gerektiğini bildiren bir atasözüdür. Bu atasözünün Altınözü lehçesinde yer aldığı haliyle Suriye’de kullanıldığı görülmektedir (Mubayyid, 1986: 319). *Veled* ile *beled* kelimeleri arasındaki ses benzerliği, anlatımın etkileyciliğini güçlendiren bir unsur olarak değerlendirilmektedir.

28. (خَوِدِ الْأَصِيلَةَ وَنَامَ عَا لِحَصِيرِهِ) “*Ḥōdī’l-aşilē vu nēm ‘a’l-ḥaşirē.*”

(تَزُوجِ الْأَصِيلَةَ وَنَمَّ عَلَى الْحَصِيرَةِ) “*Soyluyla evlen, hasır üzerinde yat!*”

Yoksulluk içinde bir hayat sürmeyi göze alarak eş seçiminde tercihi insanlara haksızlık yapmaktan kaçınan ahlak sahibi ve erdemli kişilerden yana kullanmayı tavsiye eden bu atasözü, Suriye lehçesinde “*Hasır üzerinde yaşasa da asil olanı seç.*” anlamına gelen (خَوِدِ الْأَصِيلَ لَوْ كَانَ عَلَى الْحَصِيرِ) (Mubayyid, 1986: 129) şeklindeki benzer bir ifadeyle yer almaktadır. Öte yandan *aşilē* ile *ḥaşirē* arasında şiirde zengin kafiye olarak değerlendirilen bir ses benzerliğinin olduğu görülmektedir.

İnsan temalı diğer atasözleri

1. (كُلُّ مِثْنٍ زُنْبُو عَلَى جَنْبُو) “*Kil mīn zenbō ‘alā cenbō.*”

(كُلُّ مَنْ يَنْتَبِئُ نَنْبِيَهُ عَلَيْهِ) “*Herkesin günahı kendinedir.*”

Herkesin kendi suçundan sorumlu olduğunu belirten Türkçedeki “*Her koyun kendi bacağundan asılır.*” anlamındaki bu atasözü (Aksoy, 1988: 1/312), Suriye’de adeta Türkçedeki kullanımının tercümesiyle (كُلُّ مِثْنٍ زُنْبُو عَلَى جَنْبُو) şeklinde yer almaktadır (Mubayyid, 1986: 243). Ses sanatları açısından bakıldığında fasıla sonlarındaki *zenbō* ve *cenbō* kelimeleri arasında gayr-ı tām cinâs çeşitlerinden muzârî cinâsın olduğu görülmektedir.

2. (قَالُوا يَا فِرْعَوْنَ مِينَ فِرْعَوْنَ مِينَ فِرْعَوْنَ؟ قَالَ مَا حَدَا مَنَعِي) “*Ḳālū yā Fir‘avn mīn fer‘anek, ḳāl mā ḥadē mena’nī.*”

(قَالُوا يَا فِرْعَوْنَ مَنْ فِرْعَوْنَ؟ فَقَالَ مَا مَنَعِي أَحَدٌ) “*Ey Firavun! Seni kim firavunlaştırdı? denildiğinde, “bana kimse engel olmadı” demiştir.*”

Suriye yöresinde (قَالُوا لِفِرْعَوْنَ مِينَ فِرْعَوْنَ قَالَ فِرْعَوْنَ وَمَا أَحَدٌ رَدَنِي) ibaresiyle kullanılan bu atasözü (Mubayyid, 1986: 232), zulme karşı durmamanın zalimi daha fazla azdıracığını ve yaptığı haksızlıkların dozunu pervasızca artıracığını belirtmek için söylenmektedir.

3. (مِنْ كَيْتَرِ مَعَازِمُو خَلَّى خَالُو جُوْعَانُ) “*Min kitir me‘azīmō ḥallē ḥālō cū‘ān.*”

(مَعَ كَثْرَةِ الْأَمَادِبِ تَرَكَ نَفْسَهُ جُوْعَانُ) “*Çokça yemek daveti almasına rağmen kendini aç bıraktı.*”

Suriye yöresinde (مِنْ كَثْرَةِ الْعَزَائِمِ بَاتَ مِنْ غَيْرِ عَشَا) şeklinde yaygın bir atasözü olan bu ifade (Mubayyid, 1986: 278), birden fazla davet alan birinin hangisine gideceği noktasında tereddüt yaşayarak bir türlü karar verememesi sonucunda aç kalabileceğini, yani kararsızlığın kişiyi zor durumda bırakabileceğini dile getirmek için kullanılmaktadır.

4. (إِذَا حَلَّ السَّقِيلُ الْأَحْسَنُ هُوَ الرَّجِيلُ) “İze halle’s-sakîl il-aḥsen huvve’r-raḥîl.”

(إِذَا حَلَّ النَّقِيلُ الْأَوْلَى هُوَ الرَّجِيلُ) “Sıkıcı ve ağırcaanlı kişi gelirse, en iyisi oradan ayrılmaktır.”

Karakterinden hoşlanılmayan can sıkıcı birinin gelmesi halinde bulunulan yerden ayrılmanın daha uygun olduğunu dile getiren bu atasözüne benzer bir ifade, el-A‘meş’e (ö. 148/765) nispet edilen aşağıdaki beyitte karşımıza çıkmaktadır (el-Amâsî, 2002: 344):

فَمَا لِلسَّكِينِ سِوَى الرَّجِيلِ

إِذَا حَلَّ النَّقِيلُ بِدَارِ قَوْمٍ

“Can sıkıcı kişi gelirse bir kavmin diyarına, sakinlerinin yapacak bir şeyi olmaz göçüp gitmekten başka.”

Ayrıca sakîl ve raḥîl kelimeleri arasındaki ses benzerliği, atasözünün güzelliğini artıran bir unsur olarak değerlendirilmektedir.

5. (الْمَى مَا أَلُو إِكْبِيرَ يَحِطُّ حَجْرَهُ إِكْبِيرَهُ) “İllî mē ilō igbîr yihîtt ḥacra igbîrē.”

(مَنْ لَيْسَ لَهُ كَبِيرٌ يَرَاعِيهِ فَلْيَضَعْ مَكَانَهُ حَجْرًا كَبِيرًا) “Kendisini gözetecek bir büyüğü olmayan, onun yerine büyük bir taş koysun.”

Kişiyi gözetecek, kollayacak ve ona yol gösterecek bir büyüğün önemini vurgulamak amacıyla söylenen bir atasözü olduğu anlaşılmaktadır.

6. (إِذَا بَدَأَ دِقَّ بَابَ إِكْبِيرٍ حَتَّى إِذَا عَيَّرَكَ تَسْتَاهِلُ التَّغْيِيرِ) “İzē bitdakk dıkk bāb igbîr ḥattā izē ‘ayyarūk tistāhili’t-ta’yîr.”

(أَنْ كُنْتُ طَارِقًا بَابًا فَاطْرُقْ بَابَ قَوْمٍ كِرَامٍ حَتَّى إِذَا لَامَكَ النَّاسُ يَسْتَحِقُّ اللُّؤْمَ) “Eğer bir kapı çalacaksan asil ve cömertlerin kapısını çal ki insanlar seni kınarlarsa kınanmaya değsin.”

Toplum tarafından hoş karşılanmayan bir şey yapılmak zorunda olduğunda onun en büyüğü veya dikkat çekeni yapılmalı ki insanların o eylemi yapanı kınamalarına değsin anlamında bir atasözüdür. Keza yörede (إِذَا بَدَأَ تَسْرُقَ إِسْرُقَ جَمَلٌ وَإِذَا كُنْتُ بَدَاكَ تَعْتَبِقُ إِعْشِقُ قَمْرٌ) “Çalacaksan deve çal, aşık olacaksan ay parçasına aşık ol.” şeklinde kullanılan atasözü de benzer bir anlam taşımaktadır. Öte yandan pek çok atasözünde görülen ses uyumu bu atasözünde de igbîr ve ta’yîr kelimelerinde karşımıza çıkmaktadır.

7. (حَسْبُ وَجْهِكَ وَشَوْفِ مِينَ بَاسُو وَكَيْسِ بَيْتِكَ وَشَوْفِ مِينَ دَاسُو) “Ḥassil viççek vı şūf mîn bāsō vı kennis beytek vı şūf mîn dāsō.”

(أَعْسَلْ وَجْهَكَ وَأَنْظُرْ مَنْ قَبْلَهُ وَأَكْسِنْ بَيْتَكَ وَأَنْظُرْ مَنْ وَطَاءَهُ) “Yüzünü yıka ve onu kimin öpeceğine bak, evini süpür ve ona kimin gireceğine bak.”

Kişinin her daim bakımlı ve temiz, evinin de sürekli temiz ve düzenli olmasını tavsiye eden bir atasözü olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca fasıla sonlarındaki bāsō ve dāsō sözcükleri arasındaki cinâs kaynaklı ses uyumu, metnin müzikal yapısını güçlendirmektedir.

8. (شَقُوفَةُ طِينِهِ بِيْشَنَوِي النَّبِيْتُ زِينَهُ وَشَقُوفَةُ صَابُونِهِ بِيْشَنَوِي الْمَرَا أَصُونَهُ) “Şakkūfet tînē bîševvîl-beyt zînē, vu şakkūfet şabūnē bîševvîl-merā ādūnē.”

(قَطْعَةٌ مِنْ طِينٍ تَجْعَلُ الْبَيْتَ فِي زِينَةٍ وَقِطْعَةٌ مِنَ الصَّابُونِ تَجْعَلُ الْمَرْأَةَ مَرْأَةً حَقِيقِيَّةً) “Bir parça çamur evi süsler, bir parça sabun kadını kadın yapar.”

Bir önceki atasözünde olduğu gibi bu söz de temiz, bakımlı ve düzenli olmanın önemine dikkat çekmektedir. Bunun için çok fazla şeye ihtiyaç olmadığını belirtmekte, basit şeyler kullanarak sade bir güzelliğe ulaşılabileceğini belirtmektedir. Bu atasözünde, *kadın* kelimesinin Türkçeden ödünç alındıktan sonra yöre lehçesinin fonetik özelliklerine uyarlanarak *āḏūnē* şeklinde Arapça kelimeye dönüştürüldüğü görülmektedir. Öte yandan *ḫīnē/zīnē* ve *ṣābūnē/āḏūnē* sözcükleri arasındaki ses uyumu, genellikle atasözlerinde güdülen uyak kaygısının somut bir delili olarak görülebilir.

9. (إِذَا الْمَرْأَةُ مَرَا الْبَيْتَ مَزْهَرَةً وَإِذَا الْمَرْأَةُ لَيْسَتْ مَرْأَةً فَيَكُونُ الْبَيْتُ مَسْخَرَةً) “İzē'l- merā merā il-beyt mezherā, vu izē'l- merā mā hī merā il-beyt masharā.”

(إِذَا كَانَتْ الْمَرْأَةُ مَرْأَةً يَكُونُ الْبَيْتُ مَزْهَرَةً وَإِذَا الْمَرْأَةُ لَيْسَتْ مَرْأَةً فَيَكُونُ الْبَيْتُ مَسْخَرَةً) “Kadın gerçekten kadınsa ev çiçek bahçesi olur, eğer kadın gerçek anlamda kadın değilse ev alay konusu olur.”

Bir ev için kadının ne demek olduğunu net bir şekilde anlatan bu atasözü, kadının misyonunu hakkıyla getirmesi halinde evin gerek fiziksel anlamda gerekse mutlu bir aile yuvası olarak adeta bir çiçek bahçesine dönüşeceğini, aksi takdirde her anlamda katlanılmaz bir ortam olacağını belirtmek için kullanılmaktadır. Bu atasözünün, Türkçedeki “Kadın var arpa ununu aş eder, kadın var buğday ununu keş eder.” (Aksoy, 1988: 1/340) atasözüyle benzer anlama işaret ettiği ortadadır.

10. (فَقِيرَةٌ بِيَسْتَعْلُ بِثَرْدٍ لِحَالًا وَالزُّكَيْنَةُ بِتَكْبَرٍ جُلْخَالًا) “Fakīra bi tiştijel bi tridd le ḫālē vī'z-zengīnē bi tkebbir ḫılḫālē.”

(الْفَقِيرَةُ تَعْمَلُ وَتَصْرَفُ عَلَى نَفْسِهَا وَالزُّكَيْنَةُ تَكْبُرُ بِجُلْخَالِهَا) “Fakir kadın çalışır ve kendini idare eder, zengin ise halhalım büyütür.”

Bu atasözü, insanların maddî durumlarının sürdürdükleri yaşamı şekillendirmedeki etkisini ortaya koymak için kullanılmaktadır. Yokluk içinde olanların hayatlarını sürdürebilmek için çetin bir mücadele verdiklerini, zenginlerin ise süsleriyle ve konfor içindeki yaşamlarıyla fakirleri anlamaktan uzak bir şekilde hayatlarına devam ettiklerini ifade etmektedir. Türkçedeki “Zengin kesesini, züğürt dizini döver.” (Aksoy, 1988: 1/484) atasözüyle anlamsal bir ilişkisi bulunmaktadır. Fonetik açıdan bakıldığında *ḫālē ve ḫılḫālē* kelimeleri arasındaki uyum, metnin ahenk ve müzikal yönüne yaptığı katkıyla dikkatleri çekmektedir.

11. (قَالُوا يَا قَرَعَهُ ائْتَمَشَطِي قَالَتْ أَوْو ائْتَجَدَلْتُ) “Kālū yā qar‘a itmeşşatī? Ḳālet uūw itceddelt.”

(قَالُوا يَا صَلْعَاءُ هَلْ مَشَطْتَ شَعْرِي؟ قَالَتْ نَعَمْ جَدَلْتُهُ) “Kel kadına “saçımı taradın mı?” diye sormuşlar, o da “tabi ki ördüm bile” demiş.”

Herhangi bir kusurundan dolayı alay edilen kimsenin kendiyi barışık olduğunu ve alay edenlerin söylediklerine kulak asmadığını belirtmek için kullanılan bir atasözü olduğu anlaşılmaktadır.

12. (عِنْدَ الْعَرَبِ كُلُّ صَابُونٍ) “Andī'l-‘arab killō ṣābūn.”

(عِنْدَ الْعَرَبِ كُلُّ صَابُونٍ) “Araba göre hepsi sabundur.”

İyiyle kötüyü, değerliyle değersiz birbirinden ayırt edemeyenler için kullanılan bu atasözü, Suriye lehçesinde Altınözü'deki haline oldukça yakın bir ifadeyle (كله عند العرب صابون) (Mubayyid, 1986: 242) şeklinde yer almaktadır.

13. (شِغْلُ عَا بَعْرَه وَأَلْحَبِلُ عَلَى صَبَا) “Şıgıl ‘a bıkra vu’l-ħıbil ‘alā şıbā.”

(العَمَلُ مَبَكْرًا وَالْحَمْلُ فِي صَبَا) “İş erken vakitte, hamilelik ise genç yaşta.”

Bereketli işin günün erken vakitlerinde ve sağlıklı hamileliğin ise genç yaşlarda uygun olduğunu ifade etmek için kullanılan bir atasözüdür.

14. (كَارِ اللَّيِّ مَا كَارُو بِبِخْرَبِ دِيَارُو) “Kār illī mā kārō bi yħrab diyārō.”

(مَنْ لَيْسَ أَهْلًا لِلْعَمَلِ يَسْتَبِ الْخَرَابِ فِي الدِّيَارِ) “İşin ehli olmayan, memleketinde yıkıma yol açar.”

Her işin ehil olan liyakat sahiplerine verilmesi gerektiğini belirten bu atasözünün, iş uzmanına verilmediğinde aksi sonuçların elde edileceğini dile getiren “Yarım hekim candan eder, yarım hoca dinden eder.” (Aksoy, 1988: 1/467) atasözüyle güçlü bir anlam ilişkisi bulunmaktadır. Fasıla sonlarında yer alan *kārō* ve *diyārō* kelimeleri arasında şiirdeki zengin kafiyeyi andıran bir ses uyumu görülmektedir.

15. (مَا بِيْرَبِي جَسَدٌ بِلَا مَا يَفْنَى جَسَدُ) “Mā bı yirbā cesed bele mā yefnā cesed.”

(لَا يَرْبُو جِسْمٌ دُونَ أَنْ يَفْنَى جِسْمٌ) “Bir beden yıpranmadan başka bir beden gelişmez.”

Birilerinin gelişmesi, büyümesi ve yetişmesi için gerek ailede gerekse toplumda başka birilerinin çabalayıp fedakârlık etmeleri ve kendilerini yıpratmaları gerektiğini belirten bir atasözü olduğu açıkça anlaşılmaktadır. Bu atasözünde fasıla sonlarında yer alan *cesed* ve *cesed* sözcükleri arasında tam cînâs bulunmaktadır.

16. (الْكَيْسَهْ بَدَا نَاطُورُ وَاللِّي مَا كَيْسَهْ بِنْتَامُ عَا التَّنُّورُ) “Il-Keyse beddē nāṭūr vı illī mā keyse bi tnām ‘a’t-tennūr.”

(الْجَمِيلَةُ تَحْتَاجُ إِلَى حَارِسٍ وَالْقَبِيحَةُ تَتَامُ عِنْدَ التَّنُّورِ) “Güzelin başında bekçi durur, çirkin ise tandırda uyur.”

Güzelin veya kaliteli ürünün talibinin çok olduğunu, çirkinin veya kalitesiz ürünün ise rağbet görmediğini ve bu nedenle uzun süre elde veya evde kalacağını belirtmek için kullanılan bir atasözüdür. Neredeyse tüm atasözlerinde özellikle hedeflenen ses benzerliğinin bu söylemde *nāṭūr* ve *tennūr* sözcükleri arasında gerçekleştiği görülmektedir.

17. (الْغَزَّالُ بِيغْزُلُ عَا لُغُودُ وَالْمَا غَزَّالُ يَقُولُ مَحْزَرِي مَوْعُجْ) “Il-Ġazzāl bi yğzol ‘a’l-‘ūd vı’l mā ġazzāl bi kıl maħrazī mev‘ūc.”

(الْغَزَّالُ يَسْتَطِيعُ أَنْ يَغْزُلَ عَلَى الْغُودِ وَالَّذِي لَيْسَ غَزَّالًا يَقُولُ مَحْزَرِي مَوْعُجْ) “Yün eğiren, bir sopayla da eğirebilir, eğirmeyi bilmeyen ise “tıgım eğri” der.”

Yetenek sahibi kişinin basit araç-gereçlerle bile mükemmel işler çıkarabileceğini, yeteneği olmayanın ise çeşitli bahaneler öne sürerek başarısızlığını gizlemeye çalışacağını ifade eden bir atasözüdür. Bu sözün anlamı, Türkçedeki “Oynamasını bilmeyen kız; “yerim dar” demiş; yerini genişletmişler, “gerim

dar” demiş.” (Aksoy, 1988: 1/403) atasözüyle büyük benzerlik göstermektedir. Suriye’de bu atasözünün ilk kısmının (الغزالة بثغزل على عود) (Mubayyid, 1986: 218) şeklinde kullanıldığı görülmektedir.

18. (طَبِيعَهُ تَحْتَ الرُّوحِ مَا بَتَطَّلِعُ الطَّبِيعَةَ لَتَطَّلِعَ الرُّوحُ) “*Tabī’a taḥti’r-rūh mā btṭla’i’-ṭabī’a le tṭla’i’r-rūh.*”

(الطَّبِيعُ تَحْتَ الرُّوحِ لَا يَطَّلِعُ الطَّبِيعُ حَتَّى تَطَّلِعَ الرُّوحُ) “*Karakter ruhun altındadır, ruh çıkmadıkça karakter çıkmaz.*”

Huyun insanın bir parçası olduğunu, kişi ile doğduğunu, kişiliğin oluşumuyla birlikte oluştuğunu ve ölünceye kadar devam ettiğini belirtmek için söylenen bu atasözü, Suriye lehçesinde “*Huyu olan onu satmaz.*” anlamına gelen (اللي فيه طبيعة ما ببيعها) (Mubayyid, 1986: 52) ifadesiyle yer almaktadır. Türkçede bu anlama gelen pek çok atasözü bulunmaktadır. “*Can çıkmayınca huy çıkmaz*”, “*Huy canın altındadır.*”, “*Sütle giren huy, canla çıkar.*” ve “*İnsan yedisinde ne ise yetmişinde de odur.*” (Aksoy, 1988: 1/212) gibi atasözleri bunlardan bazılarıdır. Öte yandan ses yapısı üzerinden bu atasözüne bakıldığında yapılan kelime tekrarlarının metnin fonetik yönünün etkinliğini artırdığı görülecektir.

19. (حَبِّ قِرَشِكَ الْأَبْيَضُ لِيَوْمِكَ الْأَسْوَدِ) “*Ḥabbi kırşeke’l-ebyaḍ li yūvmeki’l-esved.*”

(اِحْتَفِظْ بِقِرَشِكَ الْأَبْيَضِ لِيَوْمِكَ الْأَسْوَدِ) “*Ak akçeni kara günün için sakla.*”

Tutumlu olmayı, israftan kaçınmayı ve kazancın bir kısmının gelecekte yaşanabilecek sıkıntılı zamanlar için ayrılmasını tavsiye eden ve Suriye lehçesinde aynı ifadelerle kullanılan bu atasözü (Mubayyid, 1986: 131), Türkçedeki “*Ak akçe kara gün içindir.*” (Aksoy, 1988: 1/126) sözünün anlamıyla birebir aynıdır. Ayrıca atasözünde iletilmek istenen mesajın zıt unsurların bir arada zikredilmesinden oluşan tıbâk sanatıyla güçlendirildiği anlaşılmaktadır.

20. (إِبْرُوكُ بَرًّا مَا تَبْرُوكُ عِنْدَ الْجَرَّةِ) “*Ibrök berrā mā tibrök ‘andi’l-cerrā.*”

(اَجْلِسْ فِي الْخَارِجِ وَلَا تَجْلِسْ عِنْدَ الْجَرَّةِ) “*Dışarıda otur ama testinin yanında oturma.*”

Suriye lehçesinde (اقعدُ برّه ولا تقعدُ جنبَ الجرّة) ifadesiyle yer alan bu atasözü (Mubayyid, 1986: 42), sofrada veya bir mecliste testinin yanına oturmanın susayanların su taleplerini karşılayabilmek için sabırlı olması gerektiğini, gelecek talepler karşısında sabır gösteremeyecekse testiden uzak bir yere oturmasının uygun olacağını belirtmek için kullanılmaktadır. Fasıla sonlarındaki *berrā* ve *cerrā* arasında tunç uyak olarak da adlandırılan zengin kafiyeden oluşan ses benzerliği mevcuttur.

21. (مَدَّ اجْرِيكَ عَا قَدَّ لِحَافِكَ) “*Midd icreyk ‘a kad ilḥāfek.*”

(مَدَّ رَجْلِيكَ بَقَدَّرَ لِحَافِكَ) “*Ayaklarını yorganına göre uzat.*”

Suriye’de (عَلَى قَدِّ بَسَاطِكَ مَدَّ اجْرِيكَ) (Mubayyid, 1986: 204) ve Filistin lehçesinde de (عَلَى قَدِّ لِحَافِكَ مَدَّ رَجْلِيكَ) (es-Sehlî, 2003: 291) şeklinde yaygın olarak kullanılan bu atasözü, harcamaların gelire uygun olmasını ve giderlerin gelirleri aşmamasını tavsiye eden “*Ayağımı yorganına göre uzat.*” (Aksoy, 1988: 1/166) atasözüyle birebir aynıdır.

22. (الْحَدِيدُ اللَّيِّ بِيَشْتِغَلُ مَا بَصَدِّي) “*Il-Ḥadīd illi bi yuštījel mā bi ṣaddī.*”

(الْحَدِيدُ الَّذِي يَعْمَلُ لَا يَصْدَأُ) “*Çalışan demir paslanmaz.*”

Hiçbir şey yapmadan öylece oturan kişinin hantallaşacağını, çalışanın ise yeteneğini geliştirerek daha değerli işler yapacağını belirten “İşleyen demir pas tutmaz (paslanmaz, ışıldar).” (Aksoy, 1988: 1/331) atasözüyle aynı söz ve anlam yapısına sahip bir atasözüdür. Çeşitli Arap lehçelerinde yapılan taramalarda benzer bir ifadeye rastlanmaması, bu atasözünün Türkçeden tercüme edilmek suretiyle yöre lehçesinde yer aldığı kanaatinin oluşmasına neden olmuştur.

23. (اللي ما يبشعل ناز ما بيطلع دخان) “*Illī mā bī ša‘il nār mā bī ṭalle‘ dıḥḥān.*”

(من لا يشعل نازا لا يخرج دخانا) “*Ateş yakmayan duman çıkarmaz.*”

Kişinin bir şeyi yapı yapmadığını veya bir olayın meydana gelip gelmediğini anlamak için gizli kalması mümkün olmayan belirtilerine bakmanın gerekliliğini, belirti varsa olayın da gerçekleştiğini ifade eden “Ateş olmayan yerden duman çıkmaz.” (Aksoy, 1988: 1/161) atasözüyle benzer bir kurguya sahip olup aynı anlamı ifade etmektedir. Bu atasözü Suriye’de (ما في دُخان بلا نار) şeklinde kullanılmaktadır.

24. (يا منطو يا منكبز مخو) “*Yā min ṭıḥḥō yā min kessir mıḥḥō.*”

(إما نضربه وإما نكسر رأسه) “*Ya (hafifçe) vururuz ya da kafasını kırarız.*”

Bir şeyin ölçülü yapılması gerektiğini belirten bu atasözü, Türkçedeki “*Vur dedikse öldür demedik ya!*” (Aksoy, 1988: 2/928) deyimile aynı anlamı ifade etmektedir. Suriye lehçesinde “*Sana vur dedik, kafasını kır demedik.*” anlamına gelen (قلنا لك طحُّه ما قلنا لك اكسِر مَحّه) (Mubayyid, 1986: 233) ifadesiyle yer aldığı görülmektedir. Öte yandan fasıla sonlarındaki ṭıḥḥō ve mıḥḥō arasında zengin kafiye olarak adlandırılan üçten fazla ses arasında benzerlik ve uyum görülmektedir.

25. (الخط الأعوج بصير من الإغبير) “*Il-Ḥaṭṭı‘l-a‘vac bī šīr mine‘l-ıgbīr.*”

(الخط الأعوج يصير من الكبير) “*Eğri çizgi büyükten ortaya çıkar.*”

Birinin sorumluluğu altında çalışan kimsenin âmirinin talimatlarına uyarak yanlış bir adım atması durumunda söylenen bu atasözü, Suriye lehçesinde (الخط الأعوج من النور الكبير) “*Eğri çizgi, büyük öküzendir.*” (Mubayyid, 1986: 129) ifadesiyle kullanılmaktadır. Baştakilerin tutumunun bozuk olduğu bir toplumda pek çok şeyin bozulacağını belirten “*Balık baştan kokar.*” (Aksoy, 1988: 1/178) atasözüyle aynı anlama sahip olduğu aşikardır.

26. (الليرة اصغيره أما بتفطر اكتيز) “*Il-Līra işgīra emme bi ṭıfrot ıktīr.*”

(الليرة صغيرة ولكن فراطنها كتيرة) “*Lira küçüktür ama bozuğu çoktur.*”

Görünürde küçük ve değersiz gibi görülen bazı şeylerin belli durumlarda büyük işe yarayacağını ifade etmek için kullanılan bir atasözü olduğu anlaşılmaktadır.

27. (قوم رُوخ رُويني عَرْض اِكْتافك) “*Ḳūm rūḥ rev‘inī ‘arḍ ıktāfek.*”

(قم وأذهب وأرني عرض اِكْتافك) “*Kalk git de bana omuzlarının enini bir göster!*”

Görüşülen kimseyle konuşmayı keserek alaylı veya kızgın bir şekilde oradan ayrılmasını söylemek için kullanılan “*Yürü de ense traşını görelim.*” deyimile aynı anlamda olan bu atasözü, Suriye lehçesinde

“Omuzlarının enini bir göster bize!” anlamına gelen (فَرَجِينَا عَرَضَ اَكْتَاْفَاك) (Mubayyid, 1986: 225) ifadesiyle yer almaktadır.

28. (رُوْحٌ لِّلْبَعِيْدِ فَيَسُنْ مِيْلًا مَا بَتْرِيْدِ) “Rūḥ le’l-ib’īd feyyis mitil mā bit rīd.”

(اَذْهَبْ اِلَى الْبَعِيْدِ وَاَفْسُنْ مِثْلًا مَا تَرِيْدِ) “Uzaklaş da dilediğin gibi yellen!”

Toplumun değer yargılarına göre yanlış kabul edilen bir şeyi yapmak isteyen kişiye, çevresindekilerin bu olumsuz davranışından etkilenmemesi için insanlardan uzaklaşmasını söylemek için kullanılan bir atasözü olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca *ib’īd* ile *bit rīd* kelimelerindeki ses uyumu anlatımdaki ahengi artırmaktadır.

29. (حَيْرَه بَغَيْرَه) “Ḥayrā bi ğayrā.”

(حَيْرَه فِي غَيْرَه) “Hayrı, bundan başkasındadır.”

Bir kimsenin uğruna çabaladığı şeyi elde edememesi üzerine olana rıza göstererek umudunu başka bir şeye bağladığını ifade etmek için kullandığı bir söz olup Suriye’de (خيرها بغيرها) (Mubayyid, 1986: 129) şeklinde kullanılmaktadır.

30. (كُلُّ تَأْخِيْرٍ فِيْهَا حَيْرَه) “Kull te’ḥirā fihē ḥayrā.”

(كُلُّ تَأْخِيْرٍ فِيْهَا حَيْرَه) “Her gecikmede bir hayır vardır.”

Suriye’de aynı ifadeyle kullanılan bu atasözü (Mubayyid, 1986: 244), gerçekleşmesi umulan bir şeyin meydana gelmesinde yaşanan bir gecikme üzerine söylenmektedir. Öte yandan bu atasözünde kafiye kaygısının, *te’ḥirā* ve *ḥayrā* kelimelerinin sonuna “ā” şeklinde okunacak bir ses eklenmesine yol açtığı anlaşılmaktadır.

31. (اَلْدِسْتُ عَيْرَ الْمَرْغِفَةِ يَا سُودَا يَا مَرْغِفَةَ قَالَ بِثَقْلُو اِثْنَيْنَاثًا بِالْحَالِ سَوَا) “Id-dıst ‘ayyara’l-mırġıfē yā sūdē yā mırġıfē, kāl bı tkillō itneynātnā bi’l-ḥāl sevā.”

(اَلْقَنْدُرُ عَيْرَ الْمَرْغِفَةِ يَا سُودَا يَا مَرْغِفَةَ رَدَّتِ الْمَرْغِفَةُ قَائِلَةً كَلَانًا فِي الْحَالِ سَوَا) “Kazan “ey kara, ey iğrenç” diyerek kepçeyi yerdı. Kepçe de “ikimizin durumu aynı” diyerek cevap verdi.”

Kendisinin gizlenmesi mümkün olmayan çokça kusuru ve ayıbı olduğu halde başkasının kusurlarını görüp bunları ortaya saçmaya çalışan kimse için söylenen bu atasözü, Türkçede benzer bir kurguyla aynı anlamda kullanılan “Tencere dibin kara. -Seninki benden kara.” (Aksoy, 1988: 2/904) deyimine oldukça yakındır.

Hayvan temalı atasözleri

Tüm atasözlerinde olduğu gibi Altınözü yöresinde kullanılan atasözlerinde de anlatıma güç katmak ve canlılık kazandırmak amacıyla çeşitli metaforlardan yararlanılmaktadır. Çeşitli hayvan imgelerine dayanan ifadeler, bu metaforlarda yer alan benzetme ve aktarmaların temelini oluşturmaktadır. Her biri oldukça dikkatli ve yerinde tespitlere dayanarak dile getirilen ve hayvanların belirli özelliklerinden yararlanarak bireylere ve topluma mesaj iletmeye çalışan yörenin Arapça lehçesinde yer alan atasözlerinden bazıları şu şekildedir:

1. (الكلب المبيغرف ببو يجيب الأخرامي عا لدان.) “*Il-kelbi'l mebiya'rif bibevevi yicibi'l-ħarāmī 'a'd-dār.*”

(الكلب الذي لا يعرف أن يعوي يجلب اللص إلى البيت) “*Havlamayı bilmeyen köpek, hırsızı eve getirir.*”

İşin ehli olmayan, olayları doğru bir şekilde yorumlayamayan veya nerede nasıl davranacağını bilmeyen kimsenin işleri berbat ederek çığırından çıkaracağını, kendisinin ve çevresindekilerin başını belaya sokacağını belirten “*Havlamasını bilmeyen it, sürüye getirir kurt.*” atasözüyle aynı anlama sahiptir.

2. (الكلب ما بعض دنبو.) “*Il-keleb mē bi'rd̄ denebō.*”

(الكلب لا يعض ذيله.) “*Köpek kuyruğunu ısırmaz.*”

Suriye yöresinde de aynı kelime ve dizgiyle yer alan bu atasözü, haksız olmalarına rağmen akrabaları veya tanıdıklarını destekleyen kişi için kullanılmaktadır. Türkçede de köpek metaforu üzerinden aynı mesajın iletildiği “*İt itin ayağına (kuyruğuna) basmaz.*” (Aksoy, 1988: 1/333) sözüyle aynı anlamı taşımaktadır.

3. (القرذ بعين إمو غزال.) “*Il-kırd bi'ayn immō ğazāl.*”

(القرذ في عين أمه غزال) “*Maymun, annesinin gözünde ceylan (gibidir).*”

Suriye'de aynı ifadeyle kullanılan bu atasözü (Mubayyid, 1986: 230), başkalarına göre ne kadar çirkin veya kusurlu olursa olsun kişinin kendi çocuğunu güzel, ortaya koyduğu eserini de kusursuz gördüğünü belirten “*Karga yavrusuna bakmış, “benim ak pak evladım” demiş.*” (Aksoy, 1988: 1/346) ve “*Kuzguna yavrusu anka (şahin) görünür.*” (Aksoy, 1988: 1/381) atasözleriyle aynı anlamda kullanılmaktadır.

4. (أيش حدًا بفوت مع الكلب عا لقرده؟) “*Eyş ħadā bifūt ma'a'l-keleb 'a'l-ferdē?*”

(هل ينافس أحد الكلب؟) “*İnsan hiç köpekle rekabet eder mi?*”

Zarar vereceği düşünülen olumsuz kişilere ayak uydurmanın veya onlarla rekabet içinde olmanın gereksizliğini belirtmek için söylenen bir atasözüdür.

5. (يسألوا البغل أبوك مين؟ بيقول خالي إغديش.) “*Bis'elū'l-baġl ebūk mīn? Bī ħūl ħālī igdiş.*”

(سألوا البغل من أبوك؟ قال خالي حصان) “*Katra “baban kim?” diye sormuşlar, “dayım attır.” demişler.*”

Filistin yöresine ait olduğu belirtilen ve Filistin'de (سألوا أجماز مين أبوك؟ قال: الحصان خالي) ifadesiyle kullanıldığı görülen bu atasözü (es-Sehlî, 2003: 270), övünecek hiçbir şeyi olmayan birinin başkasıyla övünmesini veya aşağılık duygusu nedeniyle kendini olduğu gibi göstermeye utanan birinin kötü yönlerini gizleyerek sadece iyi yönüyle övündüğünü dile getiren “*Katra “baban kim?” demişler, “dayım at” demiş.*” (Aksoy, 1988: 1/349) atasözüyle aynıdır.

6. (إلي ما بغاز بكون جحش وحمار.) “*İllī mā biġār buġūn ħuħş uħmār.*”

(الذي لا بغاز فهو جحش وحمار) “*Kıskanmayan sığa ve eşektir.*”

Bir önceki atasözünde olduğu gibi Filistin orijinli bir atasözü olduğu belirtilen ve Filistin lehçesinde (إلي ما بغاز بكون حمار) şeklinde yer alan bu ifade (es-Sehlî, 2003: 67), başkasının halinden anlamayan kaba ve

duygusuz kişilerin durumunu dile getirmek için kullanılmaktadır. Ayrıca *biğār* ve *hımār* kelimeleri arasında iki sese dayanan benzerlik, anlatıma olan ilgiyi artırıcı bir unsur olarak göze çarpmaktadır.

7. (الْجَحْشُ جَحْشٌ لَوْ طَوَّقْتُ سَمْرَ مِنْ دَهَبٍ / الْحَمِيرُ حَمِيرٌ حَتَّى لَوْ حَطَّيْنَا لَوْ زَيْلٌ مِنْ دَهَبٍ) “*Il-caḥş caḥş lev tavvaqtō semer min deheb. / Il-ḥamīr ḥamīr ḥattē lev ḥaṭṭaynālō zeyl min deheb.*”

(الْحَمَارُ بَيْقَى حَمَارًا وَلَوْ أَسْرَجْتَهُ دَهَبًا) “*Eşeğe altın semer de vursan eşektir.*”

İnsanı insan yapan değerlerden yoksun olan kişinin kılık kıyafetiyle veya sahip olduğu makam ve unvanlarla değer kazanamayacağını belirtmek için söylenen Türkçedeki “*Eşeğe altın semer vursalar yine eşektir.*” (Aksoy, 1988: 1/272) atasözüyle aynı anlamı taşıyan bu ifade, Filistin lehçesinde (الْحَمَارُ) (Ceylan gibi sekse de eşek eşektir.” şeklinde görülmektedir (es-Sehlî, 2003: 177). Bu atasözünde Türkçeden ödünç alınan *semer* kelimesinin kullanılması dikkatleri çekmektedir.

8. (أَذْكَرُ الدِّيبِ وَحَضْرُ الْقَضِيبِ) “*Uzkuri’d-dīb vu ḥaḍḍuri’l-kaḍīb.*”

(أَذْكَرُ الدُّنْبِ وَجَهْرُ الْعَصَا) “*Kurdu an, sopayı hazırla.*”

Türkçede “*İti an, (değneği yanına koy) taşı eline al.*” (Aksoy, 1988: 1/332) ve Filistin lehçesinde de (أَذْكَرُ) (الْقَضِيبِ olduğu gibi (es-Sehlî, 2003: 24) pek çok dilde benzer ifade ve anlamla yer alan bu atasözü, adının geçtiği yere aniden haberi olmaksızın çıkagelen biri için şaka yollu kullanılmaktadır. Bununla birlikte saldırgan birisiyle karşılaşma ihtimali olan kimsenin kavgaya hazır olması gerektiğini belirtmek için de söylenmektedir. Öte yandan fasıla sonlarındaki *dīb* ve *kaḍīb* kelimeleri arasında ses benzerliği bağlamında birden fazla harfte farklılık olmasını ifade eden cinâs-ı müzeyyelin, yapısındaki müzikal ahengiyle söze güzellik kazandırdığı aşikardır.

9. (الذِّبْكَ الْفَصِيحُ مِنَ الْبَيْضَةِ بِبِصِيحٍ) “*Id-dīki’l-faṣīḥ mine’l-bayḍā bī ṣīḥ.*”

(الذِّبْكَ الْفَصِيحُ مِنَ الْبَيْضَةِ بِبِصِيحٍ) “*Sesi güzel horoz, henüz yumurtadayken öter.*”

Kişinin yeni başladığı bir işte başarılı olup olmayacağını ilk davranışlarından anlaşılmasını veya zekâ ve yetenek belirtileri gösteren bebek yaşta bir çocuğun ileride başarılı olacağını belirtmek için kullanılan ve Fas, Suriye ve Filistin lehçelerinde aynı lafızlarla yer alan bu atasözü (Mubayyid, 1986: 138; Dâdûn, 2000: 108; es-Sehlî, 2003: 201), Türkçede “*Adam olacak çocuk b.k.ndan belli olur.*” (Aksoy, 1988: 1/117) ifadesini karşılıktır. Ayrıca söze söyleyiş güzelliği kazandıran *faṣīḥ* ve *bī ṣīḥ* kelimeleri arasındaki zengin kafiye, fasıla sonlarının ahenkli bir durgu ile kesilmesini sağlayarak metnin akılda kalıcılığında önemli rol oynamaktadır.

10. (بَسِ الدِّبْكَ طَلَعُ عَا لَمَرْبَالَه بِيحْمَلْ حَالُو يُوْرْبَاشِي) “*Bes id-dīk ṭla‘ ‘a’l-mızbālē bī ḥammil ḥālō yūzbāṣī.*”

(بِمَجْرَدِ أَنْ يَصْعَدَ الدِّبْكَ عَلَى الْقَمَامَةِ نَظْنُ نَفْسَهُ نَقِيْبًا) “*Horoz çöplüğe çıkar çıkmaz kendini yüzbaşı zanneder.*”

Makam, mevki ve sorumluluğun kendine itibar ve değer kazandıracağını düşünen kişinin herhangi bir makama getirilmesinin hemen ardından kendini beğenme ve böbürlenme durumunu ifade etmek için kullanılan bir atasözüdür. Bu atasözünde Türkçeden geçen *yüzbaşı* kelimesinin adeta Arapça orijinli bir kelimeymişçesine kullanıldığı görülmektedir. Ne oldum delisi kendini bilmez bir kişinin eline yetki verildiğinde yakınlarına zarar vermeye başlamasını belirtmek için kullanılan Türkçedeki “*Çingeneye*

beylik vermişler, önce babasını asmış (kesmiş)." (Aksoy, 1988: 1/219) sözüyle anlam ilişkisi bulunmaktadır.

11. (أَمْرًا لِلْكَلبِ وَالْكَلبِ أَمْرٌ لَدَنْبِو) "Emernē le'l-kelb ve'l-kelb emer le denebō."

(أَمْرًا لِلْكَلبِ وَالْكَلبِ أَمْرٌ لَدَنْبِو) "Köpeğe emrettik, köpek de kuyruğuna emretti."

Sorumluluk bilinci taşımayan bir kişinin kendisine yüklenen işi sorumluluktan kaçarak başka birisine yüklemeye çalıştığı durumlarda kullanılan bir ifade olup Türkçedeki "Sen ağa ben ağa, bu ineği kim sağa." (Aksoy, 1988: 1/423) atasözüyle anlam ilişkisinin bulunduğu anlaşılmaktadır.

12. (الْكَلبِ الْبَبِوِي مَا بَبِيعُ) "Il-kelbi'l-bibevvī mē bi'ıdđ."

(الْكَلبِ الْبَبِوِي مَا بَبِيعُ) "Havlayan köpek ısırmaz."

Muhatabını bağırıp tehdit ederek korkutmaya ve sindirmeye çalışan kimsenin saldırmayacağını belirtmek için kullanılan Türkçedeki "(Çok) Havlayan köpek ısırmaz." (Aksoy, 1988: 1/223) atasözüyle aynı sözcük ve anlam yapısına sahip olan bu ifade, aynı kalıpla Suriye lehçesinde de kullanılmaktadır (Mubayyid, 1986: 253).

13. (حَطَّوْ دَنْبِ الْكَلبِ عَا لُقَالِبِ أَرْبَعِينَ يَوْمَ كَمَانُ أَعْوَجُ كَمَانُ أَعْوَجُ) "Haṭṭū denebi'l-kelb 'a'l-ḳāleb erbe'in yōvm kemēn a'vac kemēn a'vac."

(حَطَّوْ دَنْبِ الْكَلبِ عَا لُقَالِبِ أَرْبَعِينَ يَوْمَ كَمَانُ أَعْوَجُ كَمَانُ أَعْوَجُ) "Köpeğin kuyruğunu kırk gün boyunca kalba koydular, yine de eğri kaldı."

Karakterin kolay kolay değişmeyeceğine ve kötü alışkanlıkları bırakmanın zorluğuna işaret eden bu atasözünün, Suriye'de "Kalba koysalar da köpeğin kuyruğu düzelmez." anlamına gelen دَنْبُ الْكَلبِ مَا بَبِيعُ (كَمَانُ أَعْوَجُ كَمَانُ أَعْوَجُ) şeklinde kullanıldığı görülmektedir (Mubayyid, 1986: 253).

14. (كَانَتْ النَّصِيحَةَ بِجَمَلٍ أَصْبَحَتْ الْيَوْمَ النَّصِيحَةَ بِفَضِيحَةٍ) "Kāneti'n-naṣiḥa bi cemel aṣbaḥati'l-yōvm ın-naṣiḥa bi fdiḥa."

(كَانَتْ النَّصِيحَةَ بِجَمَلٍ فَأَصْبَحَتْ النَّصِيحَةَ الْيَوْمَ بِفَضِيحَةٍ) "Nasihatin karşılığı (eskiden) bir deveydi ama bugün nasihatın karşılığı rezillik oldu."

Eski dönemlerde nasihatte bulunanların takdir ve mükafatla karşılandığını, günümüzde ise insanlara hoş tavsiyelerde bulunmanın öğüt vereni sıkıntılara düşürebileceğini belirten bu atasözü, Suriye'de benzer ifadelerle (كَانَتْ النَّصِيحَةَ بِذِيحَةٍ صَارَتْ النَّصِيحَةَ بِفَضِيحَةٍ) şeklinde kullanılmaktadır (Mubayyid, 1986: 243).

15. (حَيْلٌ مِنْ حَيْلِهَا وَالْمَرَا مِنْ رَجَالِهَا) "Ḥayl min ḥıyyāle vı'l-mere min riccāle."

(حَيْلٌ مِنْ حَيْلِهَا وَالْمَرَا مِنْ رَجَالِهَا) "At binicisinden, kadın da adamundan bilinir."

Bu atasözü, atın eğitmeni veya binicisinin karakterine uygun bir şekilde hareket edeceğini, kadının da eşinin fikirleri ve yönelimlerine uygun davranacağını ifade etmek için kullanılmaktadır. Bir kısmı Türkçedeki "At sahibine (ağasına, biniciye) göre eşer (kişner)." (Aksoy, 1988: 1/163) atasözüyle benzerlik gösteren bu atasözü, Filistin lehçesinde (الخيل من حَيْلِهَا وَالْمَرَا مِنْ رَجَالِهَا) ifadesiyle Altınözü'ndeki

kullanımına yakın bir biçimde yer almaktadır (es-Sehlî, 2003: 190). Ayrıca bu atasözünde de *hıyyāle* ve *riccāle* kelimeleri arasında, şiirde zengin kafiye olarak değerlendirilebilecek bir ses uyumunun varlığı gözlemlenmektedir.

Bitki ve yiyecek temalı atasözleri

Dünya halkları, kültürlerini yansıtan temel dil unsurlarından biri olan atasözlerinde anlamı güçlendirmek ve muhataplara iletilmesi hedeflenen mesajı en net bir biçimde ulaştırabilmek için hayvan imgelerine ek olarak çeşitli bitki ve yiyeceklerden de yararlanmışlardır. Sözlü edebiyatın en önde gelen türlerinden biri olan bu ifadelerde kullandıkları sembolik dilde, benzetme ve aktarmalara yer vermişlerdir. Bireylere ve topluma iletilecek mesajlarda hayvan, bitki ve yiyecek gibi somut unsurların araç olarak kullanılması; farklı durum, duygu ve düşünce gibi soyut unsurların somut göstergelerle ifade edilmesinin canlı ve elle tutulur bir anlatıma olanak sağlamasıyla gerekçelendirilmiştir (Aksan, 2015: 3/185). Altınözü Arap lehçesinde tespit edebildiğimiz, bitki ve yiyecekleri tema olarak kullanan bazı atasözleri şunlardır:

1. (قَالَ لَوْ أَيْشَ أُطِيبَ مِنَ الْعَسَلِ قَالَ لَوْ الْخَلَّ بِبِلَاشٍ) “*Ḳāl lō eyş atıyab mine’l-‘asel, Ḳāl lō ıl-ḥall bi belēş.*”

(قَالَ لَهُ أَيُّ شَيْئٍ أَلَذُّ مِنَ الْعَسَلِ؟ فَقَالَ لَهُ الْخَلُّ مَجَانًا) “*Baldan daha tath olan nedir diye sorduğunda “bedava sirke” dedi.*”

İnsanların para veya emek sarf etmeden elde ettikleri şeylerden çok hoşlandıklarını dile getiren bu atasözü, Türkçede “*Bedava sirke baldan tatlıdır.*” (Aksoy, 1988: 1/184) ifadesiyle yer alırken, Filistin lehçesinde (قال له شو أحلى من العسل؟ قال له: خل ببلاش) şeklinde yaygın bir şekilde kullanılmaktadır (es-Sehlî, 2003: 329).

2. (مَنْ عَوِدَ الرَّعْتَرُ مَا بِصِيرٍ مَصَّاصٍ) “*Min ‘ūdī’z-za’ter mā bışīr mışşās.*”

(لَا يُصْنَعُ الْمَصَّاصُ مِنْ عَوِدِ الرَّعْتَرِ) “*Kekik sapından pipet olmaz.*”

Bir şeyin gerçekleşebilmesi için uygun koşulların oluşması ve belirli bir şey elde edebilmek için onun üretimine uygun materyalin kullanılması gerektiğini belirten bir atasözü olduğu anlaşılmaktadır.

3. (اعْطِ خُبْرَكَ لِلْخَبَّازِ لَوْ أَكَلُو نَصُو) “*T’ḥi ḥıbzek le’l-ḥabbēz lev ekelō nişşō.*”

(اعْطِ خُبْرَكَ لِلْخَبَّازِ وَلَوْ أَكَلِ نَصْفَهُ) “*Yarısını yese de ekmeğini fırıncıya ver.*”

Suriye’de aynı ifadelerle kullanılan bu atasözü (Mubayyid, 1986: 40), ödenecek ücret ne kadar çok olursa olsun, her işin uzmanına yaptırılması gerektiğini vurgulamaktadır. Türkçede aynı sözcük ve anlam yapısıyla “*Ekmeği ekmeğiye ver, bir ekme de üste ver (yarısını yerse helal olsun).*” (Aksoy, 1988: 1/258) şeklinde kullanılmaktadır.

4. (قَتَلَ الْحَبِيبِ مِثْلَ أَكْلِ الزُّبَيْبِ) “*Ḳatli’l-ḥabīb mitil ekli’z-zebīb.*”

(ضَرْبُ الْحَبِيبِ مِثْلُ أَكْلِ الزُّبَيْبِ) “*Sevilen kişinin vurması, kuru üzüm yemek gibidir.*”

Suriye’de ve Filistin’de (ضرب الحبيب مثل أكل الزبيب / ضرب الحبيب زبيب) şeklinde kullanılan bu atasözü (Mubayyid, 1986: 185; es-Sehlî, 2003: 265), birbirine değer veren insanların veya sıkı dostların birbirlerinden gelecek sitem, yüz çevirme ve ayrılık gibi davranışları sabırla göğüslemeleri gerektiğini

belirten bir ifadedir. Genel anlamda atasözlerinde görülen fasıla sonlarındaki kafiye uyumu, bu atasözünde *habîb* ve *zebîb* kelimeleri arasında görülmekte ve söyleme güzellik katmaktadır.

5. (ما حدا بيقول لبني حامض) “*Mā hadē bī kûl lebenī hāmīd.*”

(لا يقول أحد إن لبني حامض) “*Hiç kimse yoğurdum ekşi demez.*”

Her insanın sattığı malı övdüğünü, benimsediği tutum ve davranışlara ek olarak tarafını tuttuğu kimseleri körü körüne savunduğunu ve eleştirilmesine rağmen kendine toz kondurmadığını belirten bu atasözü Türkçede “*Kimse ayranım (yoğurdum) ekşi demez.*” (Aksoy, 1988: 1/363) şeklinde yöre Arapçasındaki ifadelerin birebir aynısıyla kullanılmaktadır. Suriye’de “*Kimse yağına bulanık demez.*” ve “*Kimse pekmezine ekşi demez.*” anlamlarına gelen (ما أحد يقول عن دبسه حامض) ve (ما أحد يقول عن زيتة عكر) (Mubayyid, 1986: 281) atasözleriyle büyük ölçüde benzeştiği ortadadır. Her ne kadar bitki ve yiyecek temalı olmasa da keza Altınözü lehçesinde kullanılan ve “*Hiç kimse hasırım yanık demez.*” anlamına gelen (ما حدا بيقول حصيدتي محروقه) atasözü de aynı anlamı taşımaktadır.

6. (إذا ما غلى راسك ما بتغلي طنجرتك) “*İzē mā ğalā rāsek mā btıġlī ṭancartek.*”

(إذا ما غلا رأسك لا يغلي قدرك) “*Başın kaynamazsa tenceren kaynamaz.*”

Bir şeyi elde edebilmek için emek sarf etmenin gerekliliğini belirten bu atasözünün, Türkçede gençliğinde çalışıp didinerek varlık sahibi olanın hastalandığında veya yaşlandığında sıkıntı çekmeyeceğini dile getirmek için kullanılan “*Yazın başı pişenin, kışın aşı pişer.*” (Aksoy, 1988: 1/471) atasözüyle aynı anlama sahip olduğu anlaşılmaktadır.

7. (أيش ما بتزرغو بتخصدو) “*Eyş mā btızra’ō bitıhsadō.*”

(ما تزرغه تخصصده) “*Ne ekersen onu biçersin.*”

İyilik yapanın iyilik, kötülük yapanın da kötülük göreceğini ifade eden bu atasözünün, “*Herkes ektiğini biçer. Eken biçer, konan göçer.*” gibi değişik versiyonları olsa da Türkçede daha çok “*Ne ekersen onu biçersin.*” (Aksoy, 1988: 1/395) şeklinde yöre lehçesindeki haliyle birebir aynı lafız ve anlamla kullanılmaktadır.

8. (جاق السجرة قال لصاحبو شيل أخوي عني خود ايرادو مني) “*Çāķi’s-secre kâl li şāhbō şil aĥūye ‘annī hōd īrādō minnī.*”

(عصن الشجرة قال لصديقه أبعذ أخي عني وخذ ما عليه من ثمار مني) “*Ağaç dalı arkadaşına “kardeşimi benden uzaklaştır, meyvesini benden al.” demiş.*”

Zaman zaman kardeşler veya çok yakın dostlar arasında yaşanabilecek sıkıntılarda taraflardan biri diğerine zarar vermekten çekindiği için bu sıkıntıların giderilmesinde başkalarının aracı olmasının önemine dikkat çekmeye çalışan bir atasözü olduğu anlaşılmaktadır.

9. (الوردة بتخلف شوكة والشوكة بتخلف وردة) “*Il-verdē bıt ḥallif şevkē vı’s- şevkē bıt ḥallif verdē.*”

(الوردة تنجب شوكة والشوكة تنجب وردة) “*Gül diken doğurur, diken de gül.*”

Erdem sahibi bir kişinin ahlakî değerlerden yoksun bir evlat dünyaya getirebileceğini veya kötü ahlaklı birinin hayırlı bir evlat yetiştirebileceğini belirten bu atasözü, Filistin lehçesinde de aynı ifadelerle kullanılmaktadır (es-Sehlî, 2003: 477).

10. (عِنْدَ الْبِحَاكِ بِإِيْدِكَ شَوْكَةٌ إِشْنُ قَدْ مَا قَلْتُ إِلَّا بِتَقْوَالِ أَخٍ، دَمَكُ الْآخِ) “*Andî’l-bi çikk bi îydek şevkê iş kad mā kılt illa bıtqûl ‘ah’*, demmek el-ah.”

(عِنْدَمَا تَشُوْكَ فِي يَدِكَ شَوْكَةٌ مَهْمَا قُلْتَ فَسَتَقْوَلُ مَتَالَمَا "أَخ"، لِأَنَّ الْآخَ مِنْ دِمَكِ.) “*Eline bir diken battığında her ne dersen de ‘ah’ diyeceksin, çünkü kardeşin senin kanındandır.*”

Kardeşin önemini vurgulayan bu atasözü, insan bir sıkıntıya düştüğünde gerçek anlamda ona yardımcı olacak tek kişinin kardeş olduğunu belirtmek için kullanılmaktadır. İnsanın acı çektiğinde Arapçada “kardeş” anlamına gelen “ah” demesi, kardeşler arasındaki kan bağıyla ilintilendirilmeye çalışılmıştır. Suriye’de kullanılan (مَا بِيَهَكْلُ هَمَكُ إِلَّا اللَّيِّ مِنْ دَمَكِ) (Mubayyid, 1986: 289) “*Derdini, kanından olandan başkası taşımaz.*” anlamına gelen atasözü, anlamca bu ifadeye oldukça yakındır.

11. (مَا بِيَكِي عَا لَوْلَدٌ غَيْرِ اللَّيِّ رَبَّاهُ وَمَا بِيَكِي عَا لِرَزْقِ غَيْرِ اللَّيِّ جَنَاهُ) “*Mā bıbkî ‘a’l-veled ğayr illî rabbēh vu mā bıbkî ‘a’r-rızk ğayr illî cenēh.*”

(لَا يَبْكِي عَلَى الْوَلَدِ إِلَّا الَّذِي رَبَّاهُ وَلَا يَبْكِي عَلَى الْمَحْصُولِ إِلَّا الَّذِي جَنَاهُ) “*Çocuğun ardından yetiştirenden başkası, ekinin ardından da emek verenden başkası ağlamaz.*”

Bir kişinin veya bir şeyin başına bir sıkıntı geldiğinde o kişiye veya şeye gerçek anlamda üzülecek tek kişinin ona emek harcayanlar olduğunu belirtmek için kullanılan bir atasözüdür. Suriye’de de aynı anlam ve lafızlarla kullanılan bu atasözünün (Mubayyid, 1986: 290), kişinin derdine ortak olan ve onun için samimiyetle üzülen tek kişinin anne olduğunu dile getiren “*Ağlarsa anam ağlar, başkası (kalanı) yalan ağlar.*” (Aksoy, 1988: 1/122) atasözüyle güçlü bir anlam ilişkisi bulunmaktadır.

12. (وَلِ مَا حَدَا قَالُ زَيْتٌ يَقْوَلُ قَبَاعَتِي كَيْلَهُ) “*Kill mā hadē kāl zeyt bî kûl kıbbē’ti keylē.*”

(كَلْ مَا قَالُ أَحَدُ زَيْتٌ فَهُوَ يَقْوَلُ قَبَاعَتِي مَكَيْلَةً) “*Herhangi bir kimse “yağ” dediğinde, o “şapkam ölçek” der.*”

Kendisini ilgilendiren veya ilgilendirmeyen her işe müdahale etmeye çalışan kimsenin durumunu dile getirmek için kullanılan bu atasözü, Türkçedeki “*her şeye (işe) bununu sokmak*” (Aksoy, 1988: 2/720) deyiimiyle aynı anlamı taşımaktadır.

13. (أَكْبَرُ بَطْلٌ بِيَكِي مِنَ الْبَصَلِ) “*Ekber baṭal bi yebkî mine’l-başal.*” “*En büyük kahraman bile soğandan ağlar.*”

Her iyi şeyin hoşlanılmayan bir yönünün olduğunu, güzel olan her şeyin bir ayıbının bulunduğunu belirtmek için söylenen “*Her güzelin bir kusuru vardır.*” (Aksoy, 1988: 1/380) atasözünün anlamına benzer bir anlam ifade eden bu söz, fasih Arapçada “*Her kılıcın bir ıskalaması, her atın bir tökezlemesi ve her âlimin bir hatası vardır.*” anlamına gelen (لِكُلِّ صَارِمٍ نَيْوَةٌ، وَلِكُلِّ جَوَادٍ كِبْوَةٌ، وَلِكُلِّ عَالِمٍ هَفْوَةٌ) (Meydânî, 1955: 2/187) sözüyle aynı anlamı taşımaktadır.

Sonuç

Altnözü ilçesi, etnik çeşitliliğiyle bilinen Hatay’da Sünnî Arap vatandaşların kalesi olarak kabul edilmektedir. Bu kabul, ilçede başka etnik grupların olmadığı yönünde anlaşılmalıdır. Suriye yerleşik lehçesi veya diğer adıyla Lübnan-Suriye kıyı diyalektinin hâkim olduğu ilçe ve mahallelerinde oldukça

yoğun Sünnî Türk nüfusun yanında, az da olsa Alevî Arap, Sünnî Kürt ve Arap Ortodoksların varlığı bilinmektedir. Altınözü Arapça lehçesi, Anadolu'nun güneyi ve güneydoğusunda konuşulan diğer Arapça lehçeleri gibi uzun yıllar boyunca yazılı kültürden yoksun bir biçimde sadece sözlü kullanımla günümüze ulaşarak varlığını korumayı başarmıştır. Buna göre -pek azı hâricinde- Altınözü'nde yaşayan Arapları, ana dilleri olan Arapça ölçüğünde okuma yazma bilmeyen bireyler olarak nitelemek yerinde bir tespit olacaktır. Altınözü Arapçasının varlığını sadece sözlü kullanımla sürdürmesi, bu diyalekti diller arası etkileşim denkleminde resmî dil olan Türkçe karşısında pasif pozisyona düşürmüştür. Bu durum, yöre Arapçasının deformasyona uğramasına, özünden pek çok şeyi kaybetmesine ve orijinal yapısından uzaklaşmasına yol açmıştır. Suriye yerleşik lehçesinin uzantısı sayılan ve temel biçimbilim, sözdizim ve sesbilim özellikleri açısından standart Arapçayla büyük oranda benzerlik gösteren Altınözü Arapçası, Suriye yerleşik lehçesinin farklı bir ağız olarak değerlendirilmiştir. Yazılı bir kültüre dayanmadığı için Türkçe karşısında daha çok alıcı dil pozisyonunda bulunan Altınözü diyalektinin, pek çok kelime ve terimi baskın dil olan Türkçeden ödünç aldığı, Arap dilinin bükün sistemi ve biçim bilgisel kalıplarına uyarladığı ve bu kelimelere Arapça karakter kazandırdığı görülmüştür. Türkçeden ödünç alınan kelimelerin kullanımları incelendiğinde fiillerin, sıradan Arapça fiiller gibi mâzî, muzârî, emir ve nehiy formlarına aktarıldığı anlaşılmıştır. Fiillerin zamanlara aktarımında fiillere ilave edilen eklerin bazen standart Arapçayla örtüştüğü, bazen de Suriye yerleşik lehçesinde görülen eklerin kullanıldığı gözlemlenmiştir. Muzârî fiillerin olumsuz formlarının sadece “mâ nâfiye” ile yapılması, nehy-i hâzır üslubunda “mâ” harfinin “lâ nâfiye”ye eş değer olarak kullanılması, gelecek zaman için muzârî fiillerin başına esasen “istemek” anlamına gelen (بَدَّ) kaynaşığının getirilmesi, Türkçeden ödünç alınan isimlerin Arapça çoğul ekleriyle donatılması veya bunların cem-i teksirlerinin türetilmesi, ikinci ve üçüncü şahıs çoğul zamirleri ve nesne zamirlerinde müzekker ve müennes ayrımının olmaması ve tesniye kullanımlarının bulunmaması, tesniye ve cem-i müzekker sâlim isimlerin kullanımında ref halini belirten (ان) ve (ون) eklerinin kullanımdan tamamen düşürülerek sadece nasb ve cer halini belirten (بن) ve (بن) ekleriyle yetinilmesi, standart Arapçada şâz kabul edilen eski nahiv olgularından “*ekeîunîl-berâğîşu*” lehçesine rastlanması gibi hususlar, Altınözü Arap lehçesinin öne çıkan özellikleri arasında görülmüştür.

Altınözü'nde konuşulan Arapçada kullanılan atasözlerine odaklanan bu çalışma bağlamında referans kişilerden toplanarak incelenen atasözlerinin insan, hayvan, bitki ve yiyecek gibi unsurları kullanarak benzetme ve aktarmalar üzerinden mesajlarını ulaştırmaya çalıştığı anlaşılmıştır. Bu durum söz konusu atasözlerinin; insan ilişkileriyle ilgili atasözleri, insan temalı diğer atasözleri, hayvan temalı atasözleri ve bitki ve yiyecek temalı atasözleri gibi tematik tasnife tâbi tutulmasını uygun hale getirmiştir. Öte yandan Altınözü Arapça lehçesinde kullanılan atasözlerinin bölgede yaşayan Arap kökenli vatandaşların sosyo-kültürel karakterlerinden izler taşıdığı, günlük yaşantılarında karşılaştıkları durum ve olayları, kısa ve öz bir şekilde değerlendirerek formüle etme biçimlerini yansıttığı gözlemlenmiştir. Alan araştırması sonucunda tespit edilerek bu çalışmada ele alınan atasözleriyle Suriye, Lübnan ve Filistin lehçelerinde kullanılan atasözleri arasında zaman zaman birebir aynısı olacak kadar büyük benzerlikler olduğu görülmüştür. Bu durum, Türkçenin yoğun etkisine rağmen Altınözü'nde konuşulan Arap diyalektinin halen Suriye yerleşik lehçesiyle güçlü bir bağının olduğunu ortaya koymuştur. Yazılı kültüre dayanmamasına ve sözlü kullanımla yetinmesine rağmen yöre Arapçasında yer alan atasözlerinin Suriye, Lübnan ve Filistin'de kullanılan atasözleriyle lafız ve anlam yönüyle büyük benzerlik göstermesi, atasözlerinin dili değişim ve bozulmadan koruyan ve sonraki nesillere aktarılmasında rol oynayan önemli bir unsur olduğunun somut delili olarak algılanmıştır. Ayrıca Türkçeden etkilendiği için bünyesinde pek çok Türkçe kelime barındıran Altınözü'nde konuşulan Arapçanın aksine bu diyalekte yer alan atasözlerine büyük ölçüde Arapça kelimelerin hâkim olması, atasözlerinin kalıplaşmış ve klişe dil öğeleri olmasıyla gerekçelendirilmiştir. Atasözlerinde ağırlıklı olarak Arapça kelimeler kullanılmış

olsa da bazı atasözlerinde Türkçeden ödünç alınarak yöre lehçesine kazandırılan kelimelerin yer aldığı dikkatlerden kaçmamıştır. Bununla birlikte yörenin atasözleri üzerine yapılan incelemeler, Türkçeden ödünç alınan dil unsurlarının sözcüklerle sınırlı kalmadığını göstermiştir. Bu anlamda diğer Arap lehçelerinde karşılıkları bulunmayan bazı atasözlerinin diller arası etkileşim bağlamında Türkçeden tercüme yoluyla Altınözü Arapçasına transfer edildiği kanaati oluşmuştur. Altınözü lehçesinde yer alan atasözlerinin yapılarına bakıldığında şiir ve musikinin temel unsurlarından yararlandığı görülmüştür. Bu bağlamda iletilmek istenen mesajın güçlendirilmesi, muhatabın dikkatinin çekilmesi ve uyandırılmak istenen etkinin derinleştirilmesi amacıyla her toplumun atasözlerinde olduğu gibi Altınözü diyalektinde yer alan atasözlerinde de daha çok şiirde görülen redif, kafiye, cinas, seci ve kelime tekrarları gibi ses sanatları ve ahenk unsurlarına başvurulduğu tespit edilmiştir. Ses yakınlığı ve ritim duygusunu esas alan bu sanat unsurlarının, yörenin atasözlerine güç ve zenginlik katan birer öge olarak kullanıldığı sonucuna varılmıştır. Öte yandan çalışmada yer verilen atasözlerinin derlenmesi için yapılan alan araştırmasında genç nüfusun da söz konusu atasözlerini kullandıkları tespit edilmiştir. Çalışmanın sonunda yer alan kaynak kişileri gösteren listede görüleceği üzere genç yaşlardaki bireylerin, bu atasözlerini önceki kuşaklardan duydukları formlarını koruyarak kullanmayı ve sonraki nesillere aktarmayı sürdürdükleri anlaşılmıştır.

Kaynakça

- Ağbaht, M., Arnold, W. (2014), Antakya'nın Dursunlu Köyünde Konuşulan Arap Diyalekti, *Nüsha Şarkiyat Araştırmaları Dergisi*, 39/2, 7-26.
- Akalın, Ş. H. (2011), *Türkçe Sözlük*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Aksan, D. (2015), *Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Aksoy, Ö. A. (1988), *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, İstanbul: İnkılap Kitabevi Yayınları.
- Amâsî, M. b. K. (2002), *Ravdu'l-Ahyâr el-Muntahab min Rabî'î'l-Ebrâr*, Halep: Dâru'l-Kalemi'l-'Arabî.
- Arnold, W. (1995), Arabian Dialects in the Turkish Province of Hatay, *Proceedings of the 2nd International Conference of L'association Internationale Pour La Dialectologie Arabe*, 1-10.
- Başfıncı, Ç. (2015), Türk Atasözlerinde Alışveriş Olgusu, *Tüketici ve Tüketim Araştırmaları Dergisi*, 7/2, 95-116.
- Belâzurî, A. (1988), *Futûhu'l-Buldân*, Beyrut: Dâr ve Mektebetu'l-Hilâl.
- Bulut, M. (2013), Türkçe Eğitimi ve Öğretiminde Dil ve Kültür Aktarımı Aracı Olarak Atasözleri ve Deyimlerin Önemi, *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 8/13, 559-575.
- Cengiz, K., Türk H. (2009), Hatay'da İki Dillilik ve İki Dillilikten Kaynaklanan Dil Karmaşası, *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6/12, 190-208.
- Dâdûn, İ. (2000), *el-Emsâlu's-Şa'biyye el-Mağribiyye*, Kazablanka: Mektebetu's-Selâm el-Cedîde.
- Demir, A. (1996), *Çağlar İçinde Antakya*, İstanbul: Akbank Yayınları.
- Gülcü, İ. (2018), *Hatay Altınözü Bölgesinde Konuşulan Arapça Diyalektiği: Atasözleri, Deyimleri ve Bunların Fasih Arapçayla Karşılaştırılması*, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- Gündüz, A., Gökhan, İ., Hatipoğlu, S., Bahadır, G. (2013), *Hatay Tarihi*, Ankara: Anıt Matbaa.
- İbnu'l-'Adîm, K. (1976), *Buğyetu't-Taleb fi Târîhi Haleb*, thk. Suheyl Zekkâr, Beyrut: Dâru'l-Fikr.
- Jastrow, O. (2006), "Arabic Dialects in Turkey - Towards a Comparative Typology", *Türk Dilleri Araştırmaları Dergisi*, 16, 153-164.
- Meydânî, A. M. (1955), *Mecma'u'l-Emsâl*, thk. Muhammed Muhyiddîn Abdulhamîd, Kâhire: Matba'atu's-Sunneti'l-Muhammediyye.

- Mieder, W. (2004), *Proverbs: A handbook*, California: Greenwood Publishing Group.
- Mubayyid, M. S. (1986), *el-Hikem ve'l-Emsâlu's-Şa'biyye fi'd-Diyâri's-Şâmiyye*, Katar: Dâru's-Sekâfe.
- Prochazka, S. (1999), "From Language Contact to Language Death: The Example of the Arabic Spoken in Cilicia (Southern Turkey)", *Orientalia Suecana*, XLVIII, 115-125.
- Sahillioğlu, H. (1991), "Antakya", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: TDV Yayınları, 2/228-232.
- Sancaktar, H., Karagel E. (2021), Altınözü (Hatay) İlçesi Kırsal Kesiminde Sürdürülen Bitkisel Üretim Faaliyetleri, *Turkish Studies Social Sciences*, 16/1, 249-279.
- Sehlî, M. T. (2003), *Mevsû'atu'l-Emsâli's-Şa'biyye el-Filistîniyye*, Şam: el-Aksâ li'd-Dirâsât ve't-Terceme ve'n-Neşr.
- Sîbeveyh, A. b. O. (1988), *el-Kitâb*, thk. Abdusselâm Muhammed Hârûn, Kâhire: Mektebetu'l-Hâncî.
- Şen, A., Akdağ, S. (2021), Modern Standart Arapça ve Bazı Arap Dialektlerinde Gelecek Zaman Formları, *Nûsha Şarkiyat Araştırmaları Dergisi*, 52, 179-198.
- TBMM, (2012), *On üç ilde büyükşehir belediyesi ve yirmi altı ilçe kurulması ile bazı kanun ve kanun hükmünde kararnamelelerde değişiklik yapılmasına dair kanun*, Tarih: 12.11.2012, Sayı: 6360, Resmî Gazete tarih/sayı: 06.12.2012/28489.
- Tekin, M. (2000), *Hatay Tarihi*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı.
- Tüm, G. (2010), Atasözlerinin Değişik Kültür ve Dilleri Anlamadaki Rolü, *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 5/4, 663-678.
- Yeşilmen, H. (2020), Farklı Etnik Gruplar Arası Etkileşimlerde Atasözlerinin Rolü: Süryaniler ve Mahallemler Arasında Bir Karşılaştırma, *Milel ve Nihal*, 17/2, 225-248.

Referans kişiler

- R. K. 1:** Fatma ÖNLEN, 66, Hacıpaşa Mahallesi
- R. K. 2:** Hamide EĞİNÇ, 60, Kamberli Mahallesi
- R. K. 3:** Abdülğani AKAY, 46, Mayadalı Mahallesi
- R. K. 4:** Mustafa GÜLER, 48, Yarseli Mahallesi
- R. K. 5:** Neval DOĞANCI, 40, Yarseli Mahallesi
- R. K. 6:** Hatice SERTEL, 42, Yarseli Mahallesi
- R. K. 7:** Mustafa GÜLER, 48, Yarseli Mahallesi
- R. K. 8:** Ahmet SÜMER, 25, Yarseli Mahallesi
- R. K. 9:** Hüseyin GÜLER, 32, Yarseli Mahallesi
- R. K. 10:** Radiye DEMİR, 55, Oymaklı Mahallesi
- R. K. 11:** Hasan SÜRER, 60, Kurtmezası Mahallesi
- R. K. 12:** Süleyman ALTINÖZ, 43, Kurtmezası Mahallesi
- R. K. 13:** Yusuf İNAN, 55, Oymaklı Mahallesi
- R. K. 14:** Kudret YALÇIN, 52, Oymaklı Mahallesi
- R. K. 15:** Semire CİNGÖZ, 75, Oymaklı Mahallesi
- R. K. 16:** Hediye YILDIZ, 59, Oymaklı Mahallesi
- R. K. 17:** Mehmet BİĞÜR, 57, Yunushan Mahallesi